

Az ESG-keretrendszer összetevői a fenntarthatóság és a körforgásos gazdaság tükrében

HEGEDŰS BENCE – RÁKOS MÓNIKA

Kulcsszavak: keretrendszer, környezetgazdálkodás, fenntartható fejlődési célok, mezőgazdaság, Európai Unió
JEL kód: Q56, Q57, Q58

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A vállalati fenntarthatóság megvalósításának alapja az ESG- (Environmental, Social, Governance – környezeti, társadalmi, irányítási) keretrendszer, ami segíti a vállalkozások átlátható és minden részletre kiterjedő önértékelését a fenntartható fejlődési céljaik megvalósításával kapcsolatban. A keretrendszer a CSR (vállalati társadalmi felelősségvállalás), az SRI (társadalmilag felelős befektetés) és a fenntartható fejlődés koncepcióinak hatására fejlődött ki a 2000-es évek elején, és mára széles körben alkalmazzák a pénzüpiaci, kormányzati és egyéb szereplők a vállalati finanszírozási döntések során. A körforgás mint megközelítés az ESG környezeti pillérének koncentrált alkotóeleme, a körforgásos gazdaság koncepciója tulajdonképpen egy környezetgazdálkodási eszköz, amely az ESG E pillérében foglalt célkitűzések gyakorlati megvalósítását segíti. A körforgásos gazdaság a fenntartható, helyreállító és regeneratív mezőgazdaságot biztosító evolúciós megközelítésként is definiálható, amelynek célja az egészséges talajok globális szinten történő fenntartása, a természetes talajerőforrások védelme, a növényvédő szerek és rovarirtó szerek használatának megszüntetése, valamint az élelmiszerek fenntartható termesztése, előállítás. Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) által megfogalmazott fenntartható fejlődési célok a körforgásos gazdaság eszköztáráként is felfoghatók, melyek a fenntarthatósági jövőképet megvalósíthatóbbá és strukturáltabbá tették, és ezáltal az ESG-célkitűzések elérését is segítik. A vállalati fenntarthatóság megvalósítása érdekében a leghatékonyabb szabályozási törekvések eddig az Európai Unióban valósultak meg, ahol számos, az ESG-beszámolást segítő rendelkezést alkottak meg. Az ESG-alapú működés szándéka a mezőgazdasági egységek oldaláról is megfogalmazódott, számos agrárvállalat folytat példaértékű gyakorlatokat a körforgásos gazdaság és ezáltal a fenntartható jövő megteremtéséért.

Rákos Mónika egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Ökonómia Intézet, Agrárpolitika és Környezetgazdaságtan nem önálló Tanszék, Debrecen, ORCID: 0000-0002-2986-4334, rakos.monika@econ.unideb.hu

Hegedűs Bence, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Ökonómia Intézet, Agrárpolitika és Környezetgazdaságtan nem önálló Tanszék, Debrecen, ORCID: 0009-0001-8458-7608, hegedus.bence@inf.unideb.hu

COMPONENTS OF THE ESG FRAMEWORK IN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY AND THE CIRCULAR ECONOMY

Keywords: framework, environmental management, sustainable development goals, agriculture, European Union

JEL codes: Q56, Q57, Q58

The basis for implementing corporate sustainability is the ESG (Environmental, Social, Governance) framework, which helps businesses to assess their performance in relation to sustainable development goals in a transparent and comprehensive manner. The framework was developed in the early 2000s under the influence of CSR (Corporate Social Responsibility), SRI (Socially Responsible Investing), and sustainable development concepts, and is now widely used by financial market participants, government and other actors in corporate financing decisions. Circularity as an approach is a key component of the environmental pillar of ESG, while the circular economy concept is essentially an environmental management tool that supports the practical implementation of the objectives set out in the E pillar of ESG. The circular economy can also be defined as an evolutionary approach to sustainable, restorative, and regenerative agriculture, which aims to maintain healthy soils globally, protect natural soil resources, eliminate the use of pesticides and insecticides, and ensure the sustainable cultivation and production of food. The sustainable development goals formulated by the United Nations (UN) can also be seen as tools of the circular economy, which have made the vision of sustainability more achievable and more structured, thereby also helping to achieve ESG objectives. To achieve corporate sustainability, the most effective regulatory efforts have so far been implemented in the European Union, where numerous provisions have been enacted to facilitate ESG reporting. The intention to operate on an ESG basis has also been expressed by agricultural entities, with many agricultural companies pursuing exemplary practices in the circular economy and thus contributing to the creation of a sustainable future.

BEVEZETÉS

Az ESG-keretrendszer egy olyan szabvány és stratégia, amit a befektetők a vállalati magatartás és a jövőbeli pénzügyi teljesítmény, valamint a vállalkozások fenntartható fejlődésének értékelésére használnak. Az Európai Bankhatóság (European Banking Authority, EBA) szerint az ESG-tényezők „olyan környezeti, társadalmi vagy irányítási kérdések, amelyek pozitív vagy negatív hatással lehetnek egy szervezet, állam vagy magánszemély pénzügyi teljesítményére vagy fizetőképességére”. Az ESG tehát a fenntartható és összehangolt fejlődés értékeként olyan befektetési filozófia, amely hosszú távú értéknövekedésre törekszik, valamint átfogó és konkrét irányítási módszer (Li et al., 2021). Az ESG kifejezés először 2004-ben jelent meg, amikor is az ENSZ Globális megállapodás (United Nations Global Compact, UNGC) keretében közzétették a „Globális megállapodás – Aki gondoskodik, az nyer” (The Global Compact, Who Cares Wins) című jelentést. A dokumentumban az ESG kifejezés mint a társadalmilag felelős finanszírozás három alappillére szerepel: a környezeti (E: Environmental), a társadalmi (S: Social) és az irányítási (G: Governance). Az egyes pillérekbe indikátorokat soroltak be, melyek alapján a vállalatok a fenntartható fejlődés és a gazdálkodás szempontjából értékelhetővé, erőfeszítéseik és cselekvéseik minősíthetővé váltak (Hajdu et al., 2023). Az ESG-keretrendszer létrejöttének fő jelentősége az volt, hogy lehetővé tette a társadalmi és a környezeti szempontok piacosítását és az ezekhez

kapcsolódó menedzsmentgyakorlatok piacra kerülését, így a társadalmi és a környezeti kérdések fokozatosan a piaci tranzakciók részévé váltak (Rasche, 2021).

A Magyar Országgyűlés 2023. december 12-én elfogadta a 2023. évi CVIII. törvényt, vagyis az „ESG-törvényt”, amelynek értelmében felmenő rendszerben egyre több magyar vállalkozás lesz köteles ESG-beszámolót készíteni. Bár már törvény szabályozza, az ESG témája a szélesebb közvélemény számára részben vagy egészében ismeretlen, ezért cikkünk célkitűzése, hogy a területet – annak alapos megértéséhez – szakirodalmi áttekintés keretében bemutassuk, különös hangsúlyt helyezve a fejlődéstörténetre, a kapcsolódó szabályozási rendszer kialakulására és a már alkalmazott nemzetközi példákra. Úgy gondoljuk, hogy a hatékony vállalati ESG-teljesítmény egyik sarokköve a körforgásos gazdaság koncepciója, így a tanulmány részeként ezt a részterületet is ismertetjük a keretrendszer kontextusában.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Kutatásunk célja, hogy a témával kapcsolatos fogalmakat definiáljuk, és a közöttük fennálló összefüggéseket feltárjuk. A kutatás narratív szakirodalom-elemzés alkalmazásával valósult meg két lépcsőfokban. Első lépésként a Google Scholar alkalmazásával olyan szakirodalmakat kerestünk, amelyek bemutatják a keretrendszer kialakulására ható három fő koncepció formálódását, illetve azok szintetizálódását, ami az ESG megszületéséhez vezetett. Vizsgálódásunk során részletesen áttekintettük a keretrendszer három pillérét, gyakorlati példákat is keresve arra, hogy a vállalati fenntarthatóságnak milyen megvalósítási lehetőségei kínálóznak a cégek számára. Nyomon követtük, illetve értékeltük az Európai Unió által megalkotott ESG-szemponturnak szabályozási környezet evolúcióját. A keresés során az alábbi kulcsszavak különböző variációit alkalmaztuk: ESG, review, pillars, environmental, social, governance, sustainability, practices, corporates, EU, corporate.

A második lépcsőfokban a Web of Science segítségével a körforgásos gazdaság koncepcióját és eszköztárát tártuk fel, kitérve a fenntartható mezőgazdaságban játszott szerepére. Vizsgáltuk a körforgásos gazdaság és a fenntartható fejlődési célok egymáshoz való viszonyát is az ESG-keretrendszerrel összefüggésben, majd példákat kerestünk a mezőgazdaságban alkalmazott jó gyakorlatokra.

EREDMÉNYEK

Az ESG-keretrendszer kifejlődésére ható koncepciók

Az ESG-keretrendszer létrejöttét a CSR (Corporate Social Responsibility – vállalati társadalmi felelősségvállalás), az SRI (Social Responsibility Investing – társadalmilag felelős befektetés) és a fenntartható fejlődés koncepcióinak egymásra gyakorolt hatása eredményezte. A vállalatok társadalmi felelősségvállalásának gondolata először az 1950-es években merült fel, majd az 1970-es évektől az amerikai szervezetkutatók és közgazdászok egyre nagyobb aktivitást mutattak a téma iránt, és vizsgálták, hogyan lehetne támogatni a helyi közösségeket, tárgyalta a fogyasztóvédelemről, a bérezésről és a munkavállalói jogokról. A növekvő érdeklődés hatására a CSR kifejezés egyre ismertebbé vált a köztudatban (Licskai, 2016). Ennek hatására egyre többen kérdőjelezték meg a hagyományos üzleti logikát, a piacokat átítató „részvényesi elméletet”, miszerint a vállalatok végső célja a részvényesek vagyonának maximalizálása, és valamennyi pénzügyi döntés csak ezt a célt szolgálhatja (Diez-Cañamero et al., 2020).

A vállalati társadalmi felelősségvállalás eszméjével párhuzamosan az 1960-as, 1970-es évek fordulóján a pénzügyi területen megjelent az etikus befektetés szemlélete. Ezt polgár- és nőjogi aktivisták, valamint vallási szervezetek alkalmazták, akiket egyre inkább aggasztottak az olyan korabeli társadalmi problémák, mint például a vietnámi háború, az afroamerikaiakkal szembeni rossz bánásmód és a nők egyenlőtlen helyzete. Az ilyen befektetők arra törekedtek, hogy elkerüljék az úgynevezett „bűnös részvényeket”, amelyek olyan iparágakhoz kötődtek, melyek tevékenységét etikátlannak vagy erkölcsetlennek tartották. Az etikus befektetés stratégiájából fokozatosan kialakult az SRI mozgalma (Fonseca, 2020). Míg a hagyományos vagy mainstream befektetés kizárólag a pénzügyi kockázatra és hozamra összpontosít, az SRI a hagyományosabb pénzügyi kritériumok mellett társadalmi, környezetvédelmi célokat vagy korlátozásokat is figyelembe vesz a döntések során, például egy adott befektetés megvásárlására, megtartására vagy elidegenítésére vonatkozóan (Sandberg, 2011).

1987-ben az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága (Brundtland-bizottság) közétette a „Közös jövőnk” című jelentését (Brundtland-jelentés). Ebben a dokumentumban megjelent a fenntartható fejlődés fogalma, ami „olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket” (Brundtland et al., 1987). A bizottság nevesítette a fenntartható fejlődés három pillérét, vagyis a társadalmi, a gazdasági és a környezeti pillért, ezenkívül leszögezték, hogy a továbbiakban ezeket együttesen kell vizsgálni, figyelembe véve a köztük előforduló interakciókat. A jelentésben a gazdasági növekedés egy olyan új alternatíváját fogalmazták meg, amely a fenntartható fejlődés globális megvalósítására épít, hiszen korunk egyik legnagyobb kihívása a fenntartható termelés és fejlődés biztosítása, mely életre hívta az intenzív termelést (Karnai és Szűcs, 2020).

Az 1990-es évek elejére a pénzügyi szakemberek egyre inkább felismerték a pénzügyek, valamint a környezeti, társadalmi és kormányzási kihívások közötti kapcsolatokat. A Rio de Janeiro-i Föld-csúcstalálkozót megelőzően 1992 májusában New Yorkban elindították a bankok környezetvédelemről és fenntartható fejlődésről szóló UNEP-nyilatkozatát (az ENSZ Környezetvédelmi programja, UNEP FI), mint az ENSZ-t és a pénzügyi ágazatot globálisan összekötő platformot, ezzel megszületett az egyik legkorábbi pénzügyi fenntarthatósági iránymutatás (Hohnen, 2012). Az 1992. júniusban tartott riói csúcstalálkozón a résztvevők elfogadták az Agenda 21 cselekvési tervet, amelyben többek között az is szerepelt, hogy a kormányoknak ösztönözniük kell a fenntartható módon gazdálkodó vállalkozások létrejöttét és működését, illetve hogy a vállalkozásokat és az ipart (beleértve a transznacionális vállalatokat is) arra kell ösztönözni, hogy évente számoljanak be környezeti teljesítményükről, valamint az energia- és természetierőforrás-felhasználásukról (ENSZ, 2024a).

A környezeti szempontok és a fenntartható fejlődés elmélete a CSR-re is hatással voltak. John Elkington 1994-ben megalkotta a hármas optimalizáció (Triple Bottom Line, TBL) koncepcióját, ami az üzleti teljesítmény és a szervezet sikerének mérésére biztosít keretet három vonal segítségével (gazdasági, társadalmi és környezeti). A hármas keret célja, hogy a vállalatokat segítse a fenntartható üzletvitel megvalósításában. Ezzel Elkington a fenntarthatóságot integrálta a CSR-be, és eszerint a társadalmilag felelős vállalat fenntarthatóan is működik. Ebből kiindulva meghatározhatjuk a vállalati fenntarthatóság fogalmát, ami olyan eszközök összessége, amelyeket a vállalatok a társadalomra gyakorolt negatív hatásuk csökkentésére, mérséklésére vagy megszüntetésére, vagy akár pozitív társadalmi és környezeti hatások létrehozására használhatnak (Abraham, 2024). Ahogy az Agenda 21-ben az ENSZ ösztönözte a vállalkozások környezeti szempontú jelentéstételét, úgy

a CSR-kutatás irányából is felmerült az igény a CSR-alapú beszámolásra, illetve a CSR-tevékenység mérésére. A társadalmi és környezeti változó összekapcsolódása olyan kezdeményezések megjelenéséhez vezetett, mint például a társadalmi fenntarthatósági jelentés (Diez-Cañamero et al., 2020). Nemzetközi és civil szervezetek különböző önszabályozó kezdeményezéseket indítottak, és iránymutatásokat adtak a vállalati fenntarthatósági gyakorlatok legitimálása és ösztönzése érdekében. Ezek közül a legjelentősebb a Globális jelentéstételi kezdeményezés (Global Reporting Initiative, GRI) volt, amelyben a kezdeményezők egy olyan keretrendszer kialakítására törekedtek, amely a szervezet gazdasági, társadalmi és környezeti teljesítményéről szóló jelentéstételt ugyanolyan rutinszerűvé és elfogadottá teszi, mint a pénzügyi jelentéstételt (Hohnen, 2012). A GRI-iránymutatások első változata (G1) 2000-ben jelent meg, ez adta a fenntarthatósági jelentéstétel első globális keretét (Global Reporting, 2024).

Az ESG-keretrendszer ismertetése

A környezeti (E) pillér

A környezetvédelmi pillér a vállalat környezetre gyakorolt hatását értékeli. Itt vizsgálhatjuk a vállalati tevékenységhez szükséges erőforrások felhasználását és ezek élővilágra gyakorolt hatásait. A tevékenysége során minden vállalkozás energiát és erőforrásokat használ fel, így minden vállalkozás hatással van a környezetre, de a környezet is visszahat a vállalatra (Henisz et al., 2019), ugyanis a környezet biztosítja a vállalati tevékenységhez szükséges erőforrásokat, a vállalat pedig ezeket felhasználja, feldolgozza, majd visszabocsátja a környezetbe (Tylzanowski et al., 2023). Ennek megfelelően az E pillérbe sorolható indikátorok mindegyike a kibocsátáscsökkentést célozza meg (Trahan-Jantz, 2023), viszont az erre szolgáló konkrét gyakorlatokra és azok fontosságára nézve eltérések figyelhetők meg az egyes kutatók és ESG-minősítők között. A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) 2021-es jelentésének megállapítása szerint a befektetők leggyakrabban az üvegházhatású gázok kibocsátására vonatkozó indikátorokat veszik figyelembe, ha környezeti szempontok értékelése alapján kívánnak befektetéseket eszközölni. Tylzanowski et al. (2023) szerint a kibocsátás minimalizálása az energiafogyasztás csökkentésével érhető el, aminek kulcsfontosságú tényezője az energiahatékonyság javítása. Ennek eléréséhez Radu et al. (2023) olyan operatív intézkedéseket javasol, mint például a folyamatoptimalizálás, az infrastruktúrák korszerűsítése, energiahatékony eszközök, intelligens hálózatok alkalmazása, illetve az energiafogyasztást valós időben nyomon követő és ellenőrző energiagazdálkodási rendszerek bevezetése. Saeed et al. (2021) kutatása a megújuló energiaforrások alkalmazásának fontosságára hívja fel a figyelmet a kibocsátáscsökkentés terén. A megújuló energiaforrások közé tartozik például a napenergia, a szélenergia, a biomasszából nyert energia, a hidrogénenergia, a geotermikus energia és a vízenergia.

Az E pillér másik fontos összetevője a megfelelő hulladékgazdálkodás elérése. A szilárd hulladékok keletkezése világszerte negatív hatásokkal jár, többek között üvegházhatású gázokat bocsátanak ki, valamint a belőlük kioldódó mérgező vegyi anyagok emelik a talajhőmérsékletet, amivel ugyancsak a felmelegedést erősítik, ezenkívül mérgezik a talajt, a vizeket és az élővilágot. Egy, a közelmúltban készült jelentés szerint a globális hulladéktermelés már meghaladja az évi 2 milliárd tonnát, és 2050-re várhatóan eléri a 3,4 milliárd tonnát. A megfelelő hulladékgazdálkodás elérésének egyik eszköze lehet az újrahasznosítás, amivel csökkenthető a nyersanyagok felhasználása a termelési folyamatokban, ezáltal redukálva az energiafogyasztást és a szén-dioxid-kibocsátást is. Az újrahasznosítás további

hozádka lehet a termelési költségek csökkentése, ami az adott vállalat pénzügyi helyzetét is javíthatja (Gull et al., 2022).

Az E pillér keretében vizsgáljuk a vállalkozások vízgazdálkodását és a szennyvízkezelést. Ehhez kapcsolódóan Yu et al. (2023) meghatározza a vízbiztonság kritériumát, ami megmutatja, hogy egy vállalat fenntartható módon használja-e a vízkészleteket. Azt a követelményt fogalmazzák meg, hogy a vállalatok úgy működjenek, hogy ne csak csökkentsék a vízkészletek szennyezését, hanem takarékoskodjanak is a vízzel, így elérve a vízkészletek fenntartható használatát. Ennek eredményeképpen az E pillér keretében meg kell vizsgálni a vállalatok vízpolitikáját, a vízfelhasználási adatokat és a szennyvízkezelést is.

A környezetvédelmi pillér a vállalat biodiverzitásra gyakorolt befolyását is górcső alá veszi. Ezt a hatást a biodiverzitási lábnyom jellemzi, ami a vállalat biodiverzitásra tett közvetlen és közvetett hatásait összesíti. Ennek keretében értékelhetjük a cégeknek a biológiai sokféleség megőrzése és az ökoszisztémák helyreállítása érdekében indított kezdeményezéseit, ilyen lehet például az erdőtelepítés, az invazív fajok kezelése vagy az élőhelyek megőrzése, illetve a fajok kihalásának mérséklésére tett erőfeszítés. A vállalatoknak úgy kell végezniük valamennyi tevékenységüket, hogy az a lehető legkisebb mértékben zavarja a védett területeket és a helyi növény- és állatvilágot, valamint megfelelő intézkedéseket kell tenniük a biológiai sokféleségre gyakorolt negatív hatás csökkentésére (Radu et al., 2023). Érdemes összehasonlítani az ESG-minősítő cégek kulcsindikátor-keretrendszeit (key performance indicator, KPI), amely alapján részletesebb képet kaphatunk a pillér főbb alkotóelemeiről. Az alábbiakban két példát mutatunk be.

A Morgan Stanley Capital International (MSCI) négy csoportra bontja az E pillérben vizsgált kulcsindikátorokat: klímaváltozás, természeti tőke, szennyezés és hulladék, valamint környezeti lehetőségek. A klímaváltozáshoz kapcsolódóan a szén-dioxid-kibocsátást, a termékek karbonlábnyomát, a pénzügyi környezeti hatást és az éghajlatváltozással szembeni sebezhetőséget értékeli. A természeti tőke esetén a vízstresszt, a biodiverzitást és az ehhez kapcsolódó földhasználatot és a nyersanyagbeszerzést vizsgálja. A szennyezés és hulladék csoportnál a toxikus kibocsátást, valamint a csomagolóanyagokból és elektromos eszközökből származó hulladékkibocsátást veszi figyelembe. A környezeti lehetőségekhez sorolja a tiszta technológiákat, a zöld épületek megvalósítását és a megújuló erőforrások használatát. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a módszertan a természeti környezet szempontjából csoportosítja a pillér összetevőit (Lakatos, 2023; MSCI, 2024). Ezzel szemben például a Londoni Értéktőzsde Csoport (LSEG – London Stock Exchange Group, korábbi Refinitiv) sokkal letisztultabb, a vállalatműködés dinamikájához jobban illeszkedő metódust alkalmaz az E pillér kulcsindikátorainak meghatározása és csoportosítása során. A vállalat környezetre gyakorolt hatásait a kibocsátás csoportba gyűjti, ezek az emissziók, a hulladék, a biodiverzitás és a környezetgazdálkodási rendszerek. A vállalat termelőfelhasználásának vizsgálata az erőforrás-felhasználás csoportban történik, ezek a víz, az energia, a fenntartható csomagolás és a környezetvédelmi ellátási lánc. Ezeken felül még az innováció csoportját hozták létre, amelybe a termékinnováció, a zöldbevételek, a kutatás-fejlesztés (K+F) és a tőkekiadások kerültek bele (LSEG, 2024).

A társadalmi (S) pillér

A munkaerő gondozása és kapacitásának (mentális, fizikai, szociális stb.) fejlesztése stratégiai jelentőséggel bír a szervezetek és a társadalom számára egyaránt, ezért az aktív, egészséges munkaerő a fenntartható gazdasági és emberi fejlődés egyik meghatározó tényezője (González-Cantón et al., 2019). A pillér egyik legfontosabb összetevője az esély-

egyenlőség biztosítása és a diszkriminációtól való mentesség. Diszkrimináció „minden olyan megkülönböztetés, kizárás vagy előnyben részesítés, amely az egyenlő bánásmód vagy esélyegyenlőség semmissé tételét eredményezi, amennyiben ez a megfontolás nem legitim okon, hanem előítéleten alapul”. A vállalatoknak biztosítaniuk kell, hogy politikáik és gyakorlataik megakadályozzák a jogellenes okok alapján történő megkülönböztetést. Ilyen jogellenes ok lehet az etnikai származás, a nem, a szexuális irányultság, az életkor, a bőrszín, a nyelv, a nemzeti vagy társadalmi származás, a gazdasági és családi állapot, a fogyatékoság, a vallás, a szakszervezeti tagság vagy a politikai hovatartozás és/vagy más lelkiismereti meggyőződés. Ide kapcsolódik az olyan szabadságjogok kollektív érvényesítése is, mint a mozgásszabadság, a véleménynyilvánítás szabadsága, a vallásszabadság, a magánélethez való jog, az oktatáshoz való hozzáférés, valamint a megfelelő és a tisztességes eljáráshoz való jog (Torres et al., 2023).

A nemek közötti egyenlőség megvalósításának fontosságát mutatja, hogy a téma az ENSZ fenntartható fejlődési céljai közé is bekerült ötödik pontként (ENSZ, 2024b). Cardoso et al. (2023) 100, a globális délen működő nagyvállalat vizsgálata alapján megállapította, hogy a magasabb ESG-pontszámmal rendelkező szervezetek különösen jó teljesítményt mutatnak a nemek közötti egyenlőségi mutatók tekintetében.

Szót kell ejteni a különleges igényű – például a fogyatékkal élő vagy krónikus betegségben szenvedő – munkavállalókról. Az ő hátrányaikat olyan intézkedésekkel lehet megszüntetni vagy csökkenteni, mint az akadálymentes fizikai környezet kialakítása, valamint a munkaidő rugalmassá tétele a rehabilitáción való részvétel, az orvosi találkozók, a felépülés és a munkába való visszatérés megkönnyítése érdekében (Torres et al., 2023). Kelvin-Iloafu et al. (2023) felhívja a figyelmet arra, hogy a humánerőforrás-gazdálkodás és a humántőke fejlesztése a vállalati fenntarthatóság fontos összetevői. A kutatás megállapította, hogy a humántőke fejlesztése jelentősen támogatja és elősegíti a munkaerő innovációját és kreativitását, ami áttételesen a vállalat fenntartható stratégiai kompetenciát is javítja. Agarwal et al. (2022) nevesíti a fenntartható humánerőforrás-gazdálkodás összetevőit: következetes kommunikáció, pozitív kapcsolatok, hiteles vezetés, képzés, coaching, mentorálás, személyes élettámogatás és CSR. Kutatása szerint e gyakorlatok alkalmazása növeli a munkakontrollt, a munkakörnyezetbe való beilleszkedést és a munkavállaló jólétét, ami pozitív hatással van a munkavállalók teljesítményére.

Zhang (2024) feltárja az S pillér és a másik két pillér olyan szintű összefüggését is, hogy a fenntartható növekedés, az ökoinnováció és a megújuló energiára való áttérés a humán tőkébe való befektetésen múlik. Megállapította, hogy a G7-gazdaságok a fenntarthatósági célokat támogatni képes, hozzáértő munkaerő előállítása érdekében nagy hangsúlyt fektetnek az oktatásra, a készség- és a kutatásfejlesztésre. Ezen túl a kérdéskört az érintett országok lakosságára is kiterjeszti, és ezek alapján azt állítja, hogy a lakosság környezeti műveltségét javítani lehet, ha a fenntarthatósággal kapcsolatos kérdéseket az iskolai tantervekbe és a felsőoktatási programokba építik.

Itt vizsgálhatjuk a modern kori rabszolgaság jelenlétét is, de ahogy Ishaya et al. (2025) is megállapítja, a problémáról csak becslések állnak rendelkezésünkre. Ezek szerint a modern rabszolgaság egyre növekvő és egyre hangsúlyosabb nemzetközi probléma, ami azt jelzi, hogy a kábítószerek kereskedeleme mellett ez a második legnagyobb és leggyorsabban növekvő bűnügyi vállalkozás világszerte (Jain et al., 2024). Torres et al. (2023) szerint ennek megnyilvánulása lehet a szélsőséges kizsákmányolás minden olyan formája, amelyet egy személy nem tud visszautasítani, vagy amellyel nem tud felhagyni fenyegetés, erőszak, kényszerítés, megfélemlítés és/vagy hatalommal való visszaélés miatt. Konkrét példákat is

felsorol, mint például a munkavállalók túlóráztatása, a szünetek vagy pihenőidők kihagyása fenyegetés vagy kényszerítés hatására. Ishaya et al. (2025) a probléma visszaszorítása érdekében az ellátási láncok ellenőrzésének, nyomon követésének és feltérképezésének fontosságára figyelmeztet.

A megfelelő munkakörnyezet biztosítása szintén sarkalatos tényezője az S pillérnek, a munkáltatók és az állam felelősségének alapvető részét képezi, hogy minden egyén számára olyan munkakörnyezetet biztosítsanak, amely biztonságos, és nem károsítja fizikai vagy mentális egészségét (Jain et al., 2024). Torres et al. (2023) szerint a megfelelő munkakörnyezet biztosításához hozzátartozik a tiszta ivóvíz, a pihenőhely, a higiénikus élelmiszer-tároló létesítmények és a munkavégzési helytől elkülönülő, étkezésre szolgáló, higiénikus területek, valamint a megfelelő világítás, fűtés és szellőzés rendelkezésre állása.

Az S pillérben vizsgálhatjuk a vállalat kapcsolatainak minőségét is. A kapcsolatok az „érdekelte felekkel” kötik össze a vállalkozásokat, Zheng et al. (2022) szerint ezek a befektetők (részvényesek), a kormányzat, a beszállítók, a munkavállalók és a menedzsment. Dathe et al. (2024) ennél tovább megy, és azt állítja, hogy mivel a vállalat által hozott döntéseknek és intézkedéseknek messzemenő következményei lehetnek, amelyek nemcsak a már említett érdekelt felekre, hanem a társadalom egészére kihatnak, ezért a társadalmat is figyelembe kell venni a vállalati kapcsolatok elemzésénél. A szerzők leszögezik, hogy a legfontosabb érdekcsoportok érdekeinek elismerésével és figyelembevételével a vállalatok értéket teremthetnek, hozzájárulhatnak a társadalom fejlődéséhez, és cserébe hosszú távú gazdasági sikereket érhetnek el.

Az E pillérben végzett vizsgálathoz hasonlóan a társadalmi pillérbe tartozó MSCI- és LSEG-kulcsindikátorokat is összehasonlítottuk. Amint az előző esetben láthattuk, a LSEG csoportosítása jobban illeszkedik a vállalat működéséhez, de – a kevésbé következetes csoportosítás ellenére is – az MSCI szempontrendszere szélesebb körű. A LSEG négy fő kategóriát határozott meg: társadalom, emberi jogok, termékbiztonság és munkaerő. Az első két kategóriát a minősítő nem részletezi, de a termékbiztonságot és a munkaerőt további részterületekre osztja. A termékbiztonsághoz tartozik a felelős marketing, a termékminőség és az adatvédelem. A munkaerőnél a sokszínűség és befogadás, karrierfejlesztés és képzés, munkakörülmények, egészségügy és biztonság szerepel (LSEG, 2024). Az MSCI szintén négy csoportot alkotott. Az emberi tőke és a termékbiztonság többé-kevésbé lefedi a LSEG előbb részletezett két kategóriáját, de a másik kettő lényegesen különbözik. Az érdekelt felek közötti ellentétek kategóriában a közösségi kapcsolatokat és az ellentmondásos beszerzések jelenlétét veszi számba, a szociális lehetőségek kategóriában pedig olyan szempontok szerepelnek, mint a finanszírozáshoz, egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés és a táplálkozáshoz, egészséghez fűződő lehetőségek (MSCI, 2024).

Az irányítási (G) pillér

Ez a pillér a vállalatirányítást elemzi. A vállalatirányítás azt a módszert, rendszert takarja, amellyel a szervezeteket irányítják, felügyelik és felelőssé teszik a céljaik eléréséért. A hatékony vállalatirányításhoz erős rendszerre van szükség a kockázatok, a bizonyosság és a megfelelés nyomon követésére. Ez magában foglalja a politikák, eljárások és folyamatok meghatározását, a belső szerepek és felelősségi körök lehatárolását, valamint a kötelezettségek megfelelő betartásának nyomon követését, felülvizsgálatát és biztosítását. A G pillér értékelésekor az igazgatótanácsi sokszínűség tekintetében olyan kritériumokat vehetünk figyelembe, mint a nem, az életkor, a kulturális és oktatási profil, az etnikai hovatartozás, a szakmai tapasztalat, a készségek, a tudás és a munkatapasztalat

(Radu et al., 2023). A fenntartható vállalatirányítás alapvető feltétele Paolone et al. (2024) szerint, hogy az igazgatótanácsok az ESG-kérdéseket kezeljék, megvizsgálják a fenntarthatósági kockázatokat, és figyelembe vegyék azokat a stratégiai tervezés és a döntéshozatal során. A vállalkozások sikere az igazgatótanácsokon múlik, hisz az igazgatóknak kell a vállalati kultúrát javítaniuk, valamint a vállalati felelősségvállalást orientálniuk a stratégiai célok megvalósításának felügyeletével és a vállalatirányítási rendszer jóváhagyásával. Számos kutatás foglalkozott az igazgatótanács vállalati ESG-teljesítményre gyakorolt hatásával. Menicucci és Paolucci (2022) az igazgatótanács sokszínűségét vizsgálta 105 olasz bank esetében az igazgatótanácsai attribútumok (igazgatótanács mérete, átlagéletkora, nemek aránya, függetlensége) és a CSR szempontjából. Főbb empirikus eredményeik azt mutatták, hogy az igazgatótanács mérete, függetlensége és a CSR/fenntarthatósági bizottság jelenléte pozitívan befolyásolja a bankok ESG-teljesítményét, míg az igazgatótanács átlagéletkora és az ESG-teljesítmény között nem találtak szignifikáns kapcsolatot.

Sepulveda-Nuñez et al. (2025) tanulmánya ugyancsak megállapította, hogy a nagyobb létszámú és több női taggal rendelkező igazgatótanáccsal működő vállalatok általában erősebb elkötelezettséget mutatnak az ESG-teljesítmény iránt. Pinheiro et al. (2024) 390 latin-amerikai vállalat vizsgálata során szintén ezekre a következtetésekre jutott. A sokszínűség hatását érdemes a vállalati munkavállalók körében is tanulmányozni. Markopoulos et al. (2022) megállapította, hogy a sokszínű csapatok az esetek 87 százalékában jobb döntéseket hoznak, a nemek közötti egyenlőségen alapuló csapatok produktívabban dolgoznak, és a nők által vezetett részlegeknél a legalacsonyabb a fluktuáció.

Egy vállalat tulajdonosi struktúrája is jelentősen befolyásolhatja az ESG-teljesítményt. A különböző tulajdonosi struktúrák eltérő mértékű elkötelezettséget eredményezhetnek az ESG-gyakorlatok iránt, például egy családi tulajdonban álló vállalkozásban a tulajdonosok prioritásként kezelhetik a hosszú távú fenntarthatóságot és a társadalmi felelősségvállalást, mivel személyes érdekük a vállalat sikere és hírneve. A szétszórórt részvényesekkel rendelkező, nyilvánosan jegyzett vállalatok ezzel ellentétben olyan befektetők nyomásának lehetnek kitéve, akiket a rövid távú profit szerzése motivál, ami kompromisszumokhoz vezethet az ESG-teljesítményben. Az intézményi befektetők, például a nyugdíjalapok és a vagyonkezelők szintén döntő szerepet játszhatnak a jobb ESG-teljesítmény előmozdításában azáltal, hogy befektetési döntéseikbe beépítik az ESG-tényezőket, és a vállalatokkal együttműködve javítják a gyakorlatukat, így ezek a befektetők pozitív változásokat idézhetnek elő (Black és Yahaya, 2024).

A tulajdonosoktól független igazgatók jelenléte az igazgatótanácsokban potenciálisan képes befolyásolni az ESG-teljesítményt a fokozott átláthatóság és ellenőrzés révén. A független igazgatók nagyobb valószínűséggel hangolják össze a vezetői érdekeket a részvényesi érdekekkel. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy a független igazgatók a nyilvánosan elérhető információkra, például a pénzügyi jelentésekre támaszkodnak, mivel nem rendelkeznek bennfentes ismeretekkel, továbbá, mivel a hírnevük szorosan kapcsolódik a vállalat hírnevéhez, támogathatják az értelmes ESG-kezdemenyzéseket, hogy növeljék saját tekintélyüket (Elamer és Boulhaga, 2024).

Itt szót kell ejteni az ügynökelméletről, amely szerint a vállalat lényegében a különböző felek, elsősorban a vállalat tulajdonosai (megbízók) és vezetői (ügynökök) közti szerződések összefonódása. A két csoport közötti érdekkülönbségek lehetnek, ami „ügynöki problémához” vezethet. Ez azt jelenti, hogy a menedzserek olyan célokat követhetnek, amelyek nem feltétlenül állnak összhangban a részvényesi érték maximalizálásával, például birodalom-építés vagy kockázatkerülés. Ilyen ügynöki probléma lehet a vezetők rövidlátó magatartása

is, ami alatt azt kell érteni, hogy a menedzserek karrierhorizontja rövidebb, mint a részvényeseké. A negyedéves profitnyomás és a rendszeres jelentéstétel fokozhatja a vezetők ilyen rövid távú gondolkodását. Ilyen esetekben a menedzserek személyes haszonszerzés céljából lépéseket tehetnek a rövid távú teljesítmény növelésére, még akkor is, ha ezek a tevékenységek végül csökkentik a részvényesi értéket. Azok a menedzserek, akik várhatóan nem maradnak hosszú ideig a vállalatnál, például a nyugdíj előtt állók vagy az új pozíciót keresők, a rövid távú nyereséget a hosszú távú bevétellel szemben előnyben részesíthetik, ami az ESG-célkitűzések megvalósítását hátráltathatja (Treepongkaruna et al., 2024).

Graham et al. (2005) több mint 400 vezetővel készített interjút és a megkérdezettek 78 százaléka ismerte el, hogy a hosszú távú értéket feláldozza a rövid távú nyereség növelése érdekében. Lakatos (2011) a kis- és középvállalkozások menedzsmenti sajátosságait 72 résztvevő válasza alapján vizsgálta, az eredmény szerint a tervezési folyamatok hiányossága is közrejátszott a fenntarthatóság alulértékelésében. Mingqiang et al. (2024) kínai vállalatok elemzése során megállapította, hogy a menedzsment és a vezetés rövidlátó magatartása jelentősen gátolja a vállalati ESG-teljesítményt. Ennek kivédésére egyre több gyakorlati példát lehet látni, például az elmúlt években több brit vállalat igazította a vezetői javadalmazást az ESG-dimenziókban elért teljesítményhez. Ez az ESG-alapú javadalmazásként ismert gyakorlat, ami egyre elterjedtebb (Lu, 2024).

A cégvezetőkre mind nagyobb külső nyomás nehezedik, hogy a cég erőforrásait az ESG-erőfeszítésekre fordítsák, de mivel az ESG-tevékenységeket gyakran a részvényesi értékkel ellentétesnek tekintik, a vezetőknek nehéz eldönteniük, hogy mely projekteket hajtsák végre. Számos olyan ESG-minősítő működik, amely nemcsak a cégeket értékeli, hanem felsővezetőkre vonatkozó munkavállalói értékeléseket is készít. Welch és Yoon (2023) ezeket a vezetői értékeléseket a magas vezetői képességekre vonatkozó jelzéseként használva bizonyítékot talált arra, hogy a magas képességű vezetők a részvényesi értéket növelő módon hajtják végre az ESG-vel kapcsolatos intézkedéseket. Konkrétabban fogalmazva: a magasán értékelt vezetőkkel és magas ESG-értékkel rendelkező vállalatok szignifikánsan magasabb jövőbeli részvényhozamot mutatnak, mint azok a vállalatok, amelyek mindkettőre vonatkozóan alacsony értékelést kaptak.

A pozitív ESG-értékelés lényeges vállalatirányítási szempontja az átláthatóság. A szervezetnek el kell fogadnia a megfelelő ellenőrzést, és kötelessége, hogy válaszoljon erre az ellenőrzésre. Ez nemcsak nyilvánosan elérhető jelentések és információk közzétételét jelenti, hanem az ESG szempontjából lényeges kérdések azonosítására alkalmazott folyamatok nyilvánosságra hozását is. Ez utóbbi azt mutatja meg, hogy a vállalatok miként azonosítják az egyes kiemelkedő jelentőségű kérdésekben időben bekövetkező változásokat, és hogyan építik be az eredményeket a döntéshozatali folyamatokba és intézkedésekbe (Radu et al., 2023). Eulerich et al. (2022) ezzel kapcsolatban a belső ellenőrzések fontosságára hívja fel a figyelmet, ugyanis megállapította, hogy a belső ellenőrök ESG-érettségi szintje szignifikánsan korrelál az ESG-közzététel minőségével. Ebből kifolyólag az érintett munkavállalók ezirányú továbbképzése és a megfelelő iránymutatások fokozott figyelembevétele nagy jelentőséggel bír.

Végezetül a G pillér esetében is tanulmányoztuk az MSCI és LSEG által alkotott szempontrendszereket. Az LSEG kategóriái a CSR, menedzsment, részvényesek, az MSCI pedig a vállalatirányítást és a vállalati viselkedést vizsgálja. Érdekes módon az LSEG a CSR-kategória alá sorolta be az ESG-jelentést és az ehhez kapcsolódó átláthatóságot. A menedzsmentnél a vállalati struktúrát (függetlenség, sokszínűség, bizottságok) és a vezetők kompenzációját, a részvényesek esetén pedig azok jogait és a felvásárlási szándék-

kokkal szembeni ellenállás lehetőségeit veszi figyelembe. Az MSCI a vállalatirányításon belül az igazgatóságot, a pénzügyi helyzetet, a tulajdonviszonyokat és a könyvelést értékeli. Az MSCI szélesebb látóköre e téma esetén abban nyilvánul meg, hogy az üzleti etikát és az adóügyek átláthatóságát is szem előtt tartja (MSCI, 2024 és LSEG, 2024).

I. táblázat

Az ESG-keretrendszer indikátorai
(Indicators of ESG pillars)

E pillér	S pillér	G pillér
– erőforrás-felhasználás – energiahatékonyság – megújuló energiaforrások aránya – szén-dioxid-kibocsátás – termékek karbonlábnyoma – egyéb üvegházhatású gázok kibocsátása – hulladékgazdálkodás – vízgazdálkodás – szennyvízkezelés – biodiverzitásra gyakorolt hatás – földhasználat – nyersanyagbeszerzés – pénzügyi környezeti hatás – éghajlatváltozással szembeni sebezhetőség – környezetgazdálkodási rendszerek – termékinnováció – zöldbevételek – kutatás-fejlesztés	– esélyegyenlőség biztosítása – diszkriminációtól való mentesség – szabadságjogok kollektív érvényesülése – nemek közötti egyenlőség – különleges igényű munkavállalók lehetőségei (fogyatékkal élők, krónikus betegek) – humántőke fejlesztése – humánerőforrás-gazdálkodás – modern kori rabszolgaság jelenléte – megfelelő munkakörnyezet biztosítása – kapcsolatok az „érdekelt felekkel” – ellentétek az „érdekelt felek” között – munkaerő – termékbiztonság – szociális lehetőségek	– politikák, eljárások és folyamatok meghatározása – belső szerepek és felelősségi körök lehatárolása – kötelezettségek megfelelő betartásának nyomon követése, felülvizsgálata és biztosítása – igazgatótanácsi sokszínűség – tulajdonosi struktúra – igazgatók függetlensége – átláthatóság – vállalati struktúra (függetlenség, sokszínűség, bizottságok) – vezetői kompenzáció – részvényesek jogai – felvásárlási szándékokkal szembeni ellenállás – pénzügyi helyzet – könyvelés

Forrás: Saját szerkesztésű táblázat (2025)

A körforgásos gazdaság mint az ESG környezetgazdálkodási eszköze

A körforgás mint megközelítés az ESG környezeti pillérének koncentrált alkotóeleme, az ESG-tényezőket előnyben részesítő vállalatok nagyobb valószínűséggel alkalmaznak olyan fenntartható gyakorlatokat, amelyek támogatják a körforgásos gazdaságra való áttérést (ESG PRO, 2024). A 21. század komoly kihívások elé állítja mind a fejlett, mind a fejlődő gazdaságokat a jelenlegi fenntarthatatlan termelési rendszerek és fogyasztási szokások környezeti hatásaival kapcsolatban (Sanchez-García et al., 2024). Az ipari forradalom óta a globális gazdaságban a „vesszük – gyártjuk – fogyasztjuk – eldobjuk” növekedési modell alakult ki, vagyis egy olyan lineáris modell, amely azon a feltételezésen alapul, hogy az erőforrások bőségesen rendelkezésre állnak, olcsón és könnyen beszerezhetőek (Marco-Fondevila et al., 2021). Ez a lineáris gazdasági modell az elmúlt évtizedekben egyre inkább fenntarthatatlan rendszernek bizonyult, amelynek nyilvánvaló környezeti és társadalmi következményei vannak, mint például az erdőirtás, a talajerózió, a túltöltött hulladéklerakók, a szennyezett ökoszisztémák vagy az alapvető erőforrások riasztó kimerülése. A világ egyre növekvő, jelenleg már a 8 milliárd főt is meghaladó népességének áruk és szolgáltatások iránti igénye mélyreható nyomást gyakorol a természeti erőforrásokra (Population Matters, 2025, Xiong et al., 2023). Az egykor bőségesen rendelkezésre álló nyersanyagok, például az édesvíz, a ritkaföldfémek és a fosszilis tüzelőanyagok tartalékai egyre fogy-

nak, ami nemcsak ökológiai, hanem gazdasági és geopolitikai következményekkel is jár. Az erőforrások szűkülésével párhuzamosan a globális nyersanyag-felhasználás növekszik. Ez 2010-ben elérte a 65 milliárd tonnát, és a jelenlegi tendenciák alapján 2060-ra várhatóan 190 milliárd tonna lesz. Amikor ezek az anyagok már nem elégítik ki a fogyasztói igényeket, vagyis életciklusuk végén, jobb esetben hulladéklerakókban, rosszabb esetben pedig a természetben elszórva végzik (Marco-Fondevila et al., 2021).

A körforgásos gazdaság működése

Az erőforrások szűkössége, a nem megújuló erőforrások kimerülése és a környezeti hatások egy alternatív, a hulladékok és az erőforrások körforgásán alapuló gazdasági modell felé terelik a figyelmet (Marco-Fondevila et al., 2021). Ez az alternatív modell a körforgásos gazdaság koncepciója, amelynek alkalmazása egyre népszerűbb az ipar, a politikai döntéshozók és a kutatók körében különböző ágazatokban és földrajzi helyeken egyaránt (Ali és Ali, 2024). A körforgásos gazdaság koncepciója (circular economy, CE) tulajdonképpen egy környezetgazdálkodási eszköz, ami az ESG E pillérében foglalt célkitűzések gyakorlati megvalósítását segíti (Senadheera et al., 2022).

A körforgásos gazdaság koncepciójának kezdetleges változata az 1960-as években született meg, a témakör azóta jelentős fejlődésen ment keresztül, mára igencsak kirajzolódottak főbb fogalmi szempontjai. Legkorábbi verziója Boulding (1966) munkássága révén került a globális szintérre, aki a Földet egy zárt és körkörös rendszerként írta le korlátozott kapacitásokkal, amiből arra következtetett, hogy a gazdaság és a környezet egymás mellett léteznek és egymástól függenek. A legelterjedtebb terminológiát az Ellen MacArthur Alapítvány határozta meg, amely szerint a körforgásos gazdaság „olyan ipari gazdaság, amely szándékai és tervei szerint helyreállító vagy regeneratív”. Célja a lineáris gazdaságtól való eltávolodás, vagyis az, hogy a termék, az anyagok és az erőforrások a lehető leghosszabb ideig a rendszerben maradjanak a hulladéktermelés csökkentése érdekében. Arra törekszik, hogy a korábbi lineáris folyamatok körét bezárja azáltal, hogy a hulladékokat alternatív erőforrásoknak tekinti, amelyek értéknövelt termékként újrahasznosíthatók és felhasználhatók (Fauzi et al., 2023). Minél szűkebb a kör, azaz minél kevesebbet kell változtatni egy terméken az újrafelhasználás, felújítás vagy újragyártás során, annál gyorsabban tér vissza a használatba, és annál nagyobb potenciális költségmegtakarítást eredményez. Ezzel párhuzamosan csökken a termék-előállítás során felhasznált anyagok, munkaerő, energia és tőke mennyisége, valamint a kapcsolódó externáliák kibocsátása is (üvegházhatású gázok, víz, toxicitás) (Fekete-Berzsenyi et al., 2022). A költségmegtakarítással kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy az Egyesült Királyságban jelenleg a települési szilárdhulladék-kezelési láncban keletkező élelmiszer-hulladék körforgásos gazdasági modell szerinti hasznosítása akár 1960 GWh energiát is szolgáltatathatna, vagy például a vasérc iránti globális kereslet csökkentéséből származó megtakarítások akár évi 110–170 millió tonnát is elérhetnének (ami a 2025-re várható kereslet 4–6 százaléka) (Fatimah et al., 2023).

A körforgásos gazdaság alapjául szolgáló elveket, mint például az újrafelhasználás, az újrahasznosítás és a regeneráció, olyan innovatív megoldások kidolgozásának kiindulópontjaként aposztrofálják, amelyek célja egy olyan társadalmi-gazdasági modell kialakítása, amely függetleníti a gazdasági növekedést az erőforrás-felhasználástól, garantálja az ellátást, stabilizálja a piacokat, és csökkenti a kimerülő nyersanyagoktól való függőséget (Sanchez-García et al. 2024). A körforgásos gazdaság több alapelvre épül, amelyeket kezdetben 3R-nek (reduce, reuse, recycle – hulladékcsökkentés, újrahasználat, újrahasznosítás) neveztek el, de mára már olyanokkal bővültek, mint a recovery, remanufacture, repair,

rethink stb. – visszanyerés, újragyártás, javítás, újragondolás stb. (Marco-Fondevila et al., 2021). A körforgásos gazdaság megvalósulását segítheti még például a „dematerializáció” is, vagy más néven a „termék mint szolgáltatás” üzleti modell (PSS) (Kopnina et al., 2023). A PSS során egy fizikai terméket egy szolgáltatáskomponenssel egyesítenek, ami azt jelenti, hogy ebben a modellben a felhasználó a terméket nem tulajdonolja, hanem csak használja, amiért bérleti díjat vagy használatalapú díjat fizet (Kriza, 2024). A körforgásos gazdaság nemcsak a hagyományos rendszer alternatívájaként, hanem alapvető paradigmaváltásként értelmezhető, amely holisztikus megközelítést jelent korunk számos kihívásának kezelésére (Sanchez-García et al., 2024).

A vállalatok szerepe a körforgásos gazdaságban

A vállalatok a körforgásos gazdaságra való áttérés kulcsfontosságú szereplői és színterei, ahol a körforgásos gazdaság stratégiáinak lényege a már említett erőforrás-felhasználás és a kapcsolódó hatások csökkentése mellett a gazdasági versenyképesség növelése és a pozitív társadalmi hatás elérése. A körforgásos gazdaság alapelve a termelés módjának újragondolása és újratervezése a vállalkozás különböző szintjeinek bevonásával. A körforgásos gazdasági modell alapján a vállalatoknak a termékeket át kell alakítaniuk szolgáltatásokká. A jól felépített körforgásos gazdaság-projektek minden szinten megváltoztatják az ellátási láncot, összekapcsolódva az ESG-célkitűzésekkel. Ezen felül a körforgásos gazdaság alkalmazása olyan gyakorlati előnyökkel is járhat egy vállalat szempontjából, mint új befektetési lehetőségek felmerülése és a vállalat imázsának javulása a fogyasztók, a beszállítók és a munkavállalók felé (Fekete-Berzsényi et al., 2022). Egy 2019-es kutatás az EU28 országok kis- és középvállalkozói (kkv) szektorában az alábbi körforgásos gazdasági tevékenységeket azonosította, melyek között kölcsönös függőség áll fenn: hulladékminimalizálás, a felhasználási energia újratervezése, a termékek és szolgáltatások újratervezése, a megújuló energia és a vízhasználat újratervezése (Marco-Fondevila et al., 2021).

A körforgásos mezőgazdaság lehetőségei

A mezőgazdasági ágazat a legnagyobb víz- és energiafogyasztó (Enaime et al., 2023). Hulladékkibocsátása is jelentős, például csak Európában évente 700 millió tonna mezőgazdasági eredetű hulladék keletkezik (CORDIS Europa, 2019). A másik oldalon az éghajlatváltozásnak a mezőgazdasági rendszerekre gyakorolt hatásai: a magasabb hőmérséklet és a globális csapadéviszonyok megváltozása növeli a termés hozamok mérséklődésének valószínűségét, és fokozza a mezőgazdasági termelés csökkenését, illetve a gyomok és kártevők elszaporodását a mezőgazdasági területeken. Ezt a problémát tovább súlyosbítja, hogy a világ népessége 2050-re az előrejelzések szerint egyharmadával fog növekedni, ebből kifolyólag 2050-ig a legjobb becslések szerint is kétharmadával kell növelni a mezőgazdasági és élelmiszer-termelést, hogy további 2 milliárd ember megfelelő minőségű táplálékhoz jusson (Toop et al., 2017; Karnai, 2018; Fróna, 2020). Ezek alapján minden eddiginél sürgetőbbé vált olyan új, alternatív stratégiák bevezetése, amelyek a kibocsátás mérséklését és a mezőgazdasági hulladékok megfelelő kezelését célzó fenntarthatóbb mezőgazdasági gyakorlatok kialakítását ösztönzik, miközben javítják a mezőgazdasági termelékenységét, hogy az ökoszisztémák és a természeti erőforrások negatív befolyásolása nélkül reagálhassanak az élelmiszerigény folyamatos növekedésére (Enaime et al., 2023). A körforgásos gazdaság a fenntartható, helyreállító és regeneratív mezőgazdaságot biztosító evolúciós megközelítésként is definiálható (Ali és Ali, 2024), amelynek célja az

egészséges talajok globális szintű fenntartása, a természetes talajerőforrások védelme és nem kimerítése, a növényvédő szerek és rovarirtó szerek használatának megszüntetése, valamint az élelmiszerek fenntartható termesztése, előállítása (Guevara és Dib, 2022). Az alábbi kihívások jelentős lehetőséget adnak a körforgásos gazdaság fejlesztésére, innovatív technológiákat és jövedelmező üzleti gyakorlatokat alkalmazva a mezőgazdasági hulladékok és melléktermékek hasznosítására (Toop et al., 2017).

A körforgásos gazdaság lehetőséget kínál új munkahelyek teremtésére, valamint a mezőgazdasági bevételek diverzifikálására és növelésére. Az élelmiszer-pazarlás és -vesztesség csökkentésére irányuló törekvésekkel összefüggésben kiemelt figyelmet kell fordítani az új termelési gyakorlatok és technológiák fejlesztésének ösztönzésére és a fogyasztói szokások alakítására (Soliwoda et al., 2020). A természeti erőforrások, például a víz, a szén, a szállópor, a trágya stb. újrahasznosítása és újrafelhasználása a mezőgazdasági termelési rendszerekben a körforgást erősítő jelenségekké válnak. Az agráriumhoz tartozó körforgásos gazdasági modellben is alkalmazható a 3R elve a természeti erőforrások felhasználásának csökkentésére, újrafelhasználására és újrahasznosítására összpontosítva a fenntartható mezőgazdaság előmozdítása érdekében (Ali és Ali, 2024).

A zárt körforgásos mezőgazdaság elősegítheti a vidéki térségek fejlődését is, ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a hatékony körforgás nemcsak a mezőgazdasági ágazaton belül valósulhat meg, hanem az élelmiszerlánc többi láncszemére is ki kell terjednie, ami együtműködést igényel mind az élelmiszeriparral, mind a kereskedelemmel vagy a vendéglátóipari szolgáltatásokkal (Cordeiro és Sindhøj, 2024). Az egyre összetettebb és kiterjedtebb ellátási láncok kockázattal szembeni sebezhetősége növekszik, másrészt kihívást jelent a globalizáció, a kiszervezés, az automatizálás (IKT – információ- és kommunikációtechnológia), a robotika és a mesterséges intelligencia fejlődése. A holisztikus fenntarthatóságot (a gazdasági/pénzügyi, környezeti és társadalmi szempontokat egyaránt figyelembe véve) az ellátási láncok fejlesztésének egyik fő kihívásaként kell felfogni (Soliwoda et al., 2020).

A körforgásos gazdaság megvalósításában élen járó EU-tagállamok

A körforgásos gazdasági modell kialakítása terén jelentős különbség figyelhető meg az egyes országok előrehaladásában. A magasan iparosodott országok sokkal korábban kezdtek érezni a túlzott hulladéktermelés, az erőforrások kimerülése, a környezetszennyezés, a növekvő fogyasztás vagy a kiegyensúlyozatlan fogyasztás problémáit, mint az alacsonyabb fejlettségi szinten álló, a volt keleti blokkhoz tartozó országok, melyeket e problémák bizonyos késéssel értek el, így a körforgásos gazdaság megvalósítására irányuló tevékenységük kezdetlegesebb szinten áll. A helyzetet súlyosbíthatja, hogy nincs megfelelően fejlett infrastruktúrájuk a hulladék feldolgozásához, illetve hogy a helyi társadalmak kevésbé tudatosak e téren. A körforgásos gazdaságra való áttérés az egyes országok számára kétségtelenül előnyös, de a fejlett technológiák bevezetése a szabályozó hatóságok, az irányító hatóságok, a fogyasztók és általában a társadalom részéről a körforgásos gazdaság szempontjából nagyobb tudatosságot igényel, ami viszont jelentős időt és pénzügyi forrásokat követel. A körforgásos gazdaság felé való átalakulásban előrehaladottabb országok már azelőtt is folytattak a körforgásos gazdaság koncepciójának megfelelő tevékenységeket, mielőtt azt európai uniós szinten szorgalmazni kezdték (Mazur-Wierzbicka, 2021).

Németországban már 2002-ben gazdasági célként tekintettek a gazdasági növekedés és az anyagfelhasználás szétválasztására, míg 2012-ben a körforgásos gazdaságot és a körkörös anyagfelhasználást elősegítő jogszabályt fogadtak el. 2016-ban közzétették a „Program

a természeti erőforrások fenntartható használatára és megőrzésére” akcióttervet, 2019-ben pedig új csomagolási törvény lépett hatályba (Mazur-Wierzbicka, 2021). Az ország élen jár a megújuló energiaforrások bevezetésében, jól kiépített újrahaznosítási infrastruktúrája és szigorú környezetvédelmi szabályozása példát mutat a fenntartható hulladékgazdálkodás terén. A témával kapcsolatos legújabb akcióttervet, a német nemzeti körforgásos gazdasági stratégiát 2024 végén fogadják el. Az új körforgásos gazdasági stratégiával a német kormány a teljes életcikluson keresztül szeretné vizsgálni a termelést és a fogyasztást, és rá kíván világítani arra, hogy az erőforrás-hatékonyság és a körforgás révén az erőforrások megőrzésének lehetőségeit minden fázisban teljes mértékben ki lehet aknázni (Európai Környezetvédelmi Ügynökség, 2024a).

Hollandia a körforgásos gazdasággal kapcsolatos kezdeményezések egyik európai úttörőjének számít, az országban a körforgásos gazdaság koncepciójával kapcsolatos tevékenységeket 2011-ben vezették be. 2013-ban elkészült a „Körforgásos gazdaság lehetőségei Hollandiában” című jelentés, amely a gazdasági növekedés generálásának és a foglalkoztatás növelésének lehetőségeit határozta meg a körforgásos gazdaságban megvalósuló innovációra alapozva (Mazur-Wierzbicka, 2021). Hollandia 2016-ban elfogadta a „Körforgásos gazdaság Hollandiában 2050-ig” című nemzeti programot, amely meghatározza, hogy mit kell tenni a nyersanyagok, termékek és szolgáltatások hatékonyabb és intelligensebb felhasználása érdekében, lehetővé téve ezzel Hollandia 2050-ig történő körforgásos gazdaságra történő áttérését. A fő célkitűzések a következők: a nyersanyagfogyasztás 50 százalékos csökkentése 2030-ig, majd a körforgásos gazdaság megvalósítása 2050-re (Európai Környezetvédelmi Ügynökség, 2024b).

Franciaország szintén jelentős lépéseket tett a körforgásos gazdaság felé. 2013-ban ennek elérésére cselekvési tervet dolgoztak ki, és létrehozták a francia körforgásos gazdasági intézetet (Institut de l'Economie Circulaire). Franciaország 2018-ban fogadta el a körforgásos gazdaságra vonatkozó ütemtervét – „50 intézkedés a 100 százalékos körforgásos gazdaságért”. Az akciótterv a fogyasztáshoz kapcsolódó természeti erőforrások felhasználásának szintjét 2010-hez képest 2030-ra a GDP-hez viszonyított 30 százalékkal, a keletkező nem veszélyes hulladék mennyiségét 2010-hez képest 2025-re 50 százalékkal kívánja csökkenteni (Mazur-Wierzbicka, 2021). A 2020-ban elfogadott hulladékelenes törvény egyik emblematikus célja, hogy 2040-ig megszűnjön az egyszer használatos műanyag csomagolások forgalmazása. Franciaország 2022-ben ökológiai tervezési folyamatot vezetett be, amelynek célja egy olyan átfogó megközelítés elfogadása, melynek rendeltetése az ökológiai átmenet integrálása a közzsféra valamennyi ágazatába (Európai Környezetvédelmi Ügynökség, 2024c).

A fenntartható fejlődési célok és a körforgásos gazdaság összefüggései az ESG-keretrendszer tükrében

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlése 2015 szeptemberében elfogadta a 2030-ig tartó fenntartható fejlesztési menetrendet, az AGENDA 2030-at, amiben megfogalmaztak 17 fenntartható fejlődési célt (Sustainable Development Goals, SDGs). A dokumentum által megvalósítani kívánt fenntartható fejlődés összetevői a szegénység felszámolása, az egyenlőtlenségek csökkentése, a természeti erőforrások és az ökoszisztémák fenntartható kezelésének előmozdítása, valamint a fenntartható, mindenre kiterjedő és igazságos gazdasági növekedés (ENSZ, 2024b). A fenntartható fejlődési célok a környezeti és társadalmi hatások egyfajta keretként szolgálnak (Consolandi et al., 2020), melyek a fenntarthatósági jövőképet megvalósíthatóbbá és strukturáltabbá tették, és ami ennél

is fontosabb, hogy több cél a körforgásos gazdaság eszköztáraként is felfogható, tehát az ESG-célkitűzések megvalósítását segítik (Fauzi et al., 2023).

Az Európai Bizottság a 2015-ös első Körforgásos gazdasági akciótervben leszögezte, hogy annak hozzá kell járulnia az ENSZ fenntartható fejlődési céljainak eléréséhez, különösen a 12. célhoz, a fenntartható fogyasztás és termelés céljához. Ennek érdekében a bizottság több alapvető preferenciális cselekvési irányvonalat javasolt a termékek teljes életciklusa szempontjából, mint például a terméktervezés és a gyártási folyamat azon fázisainak újratervezése, amelyek releváns hatást gyakorolnak az erőforrás-felhasználásra és a hulladéktermelésre. Az uniós cselekvési terv arra is összpontosított, hogy javítsa a fogyasztók tájékoztatását a tartósságról, a javíthatóságról, az újrahasználatosságról, az ökológiai lábnyomról és a környezeti hatásuk miatt előnyben részesített egyéb cselekvési területekről, mint például a hulladékgazdálkodásról, a másodlagos nyersanyagokról és a víz újrafelhasználásáról (Fauzi et al., 2023). Ezenfelül a körforgásos gazdaság modellje szorosan kapcsolódik más SDG-khez is: SDG 6 (tisztá víz és higiénia), SDG 7 (megfizethető és tiszta energia), SDG 8 (tisztességes munka és gazdasági növekedés) és SDG 15 (élet a szárazföldön).

A fenntartható fejlődési célok elfogadását követően két hónappal az ENSZ Éghajlat-változási keretegyezményének (UNFCCC) konferenciáján elfogadták a Párizsi Megállapodást, amely szorosan kapcsolódik az SDG-k és a körforgásos gazdaság megvalósításához. A Párizsi Megállapodás aláírásával a részt vevő államok azt a célt tűzték ki, hogy a világ átlaghőmérsékletének emelkedését az iparosodás előtti szinthez képest legfeljebb 2 °C-ra korlátozzák, és erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy az emelkedés mindössze 1,5 °C legyen. A részt vevő országok vállalták, hogy a kibocsátásuk csökkentését célzó átfogó nemzeti éghajlatpolitikai cselekvési tervet (ún. nemzetileg meghatározott hozzájárulást [NDC]) terjesztenek elő, melyet ötvenként közölnének, így tájékoztatva egymást és a nyilvánosságot a kitűzött célok eléréséről. A Párizsi Megállapodás hatálybalépésének feltétele az volt, hogy a világ üvegházhatásúgáz-kibocsátásának legalább 55 százalékáért felelős legalább 55 ország megerősítse azt, ami 2016. november 4-én meg is történt (Európai Unió Tanácsa, 2024).

ESG-szabályozási törekvések az Európai Unióban

A 2011-ben közzétett Energia 2020 dokumentumban az Európai Unió célul tűzte ki, hogy 2020-ra az egyik legnagyobb szén-dioxid-kibocsátású ágazat, a közlekedés területén a megújuló energiaforrásokból előállított energia felhasználása elérje a teljes energiafogyasztás 10 százalékát. Míg 2004-ben ez az arány mindössze 1,5 százalék volt, a következő években már sokkal közelebb került a célértékhez: 2017-ben 7,5 százalék, 2018-ban 8,3 százalék, 2019-ben pedig 8,9 százalék (Fekete-Berzsenyi et al., 2022).

Ugyanebben az évben az Európai Bizottság kiadta „Az egységes piaci intézkedéscsomag – Tizenkét mozgatórugó a növekedés fellendítésére és a bizalom megerősítésére – Együtt az új növekedésért” című közleményt. Ebben leírják, hogy a belső piac alapja a „nagyértékben versenyképes szociális piacgazdaság”, amelynek a befogadó, szociálisan igazságosabb és környezeti szempontból fenntartható növekedés irányába kell mutatnia, ezért olyan új üzleti modelleket szükséges alkalmazni, amelyekben ezek a társadalmi szempontok elsőbbséget élveznek a pénzügyi nyereség kizárólagosságával szemben (Európai Bizottság, 2024). Ezzel párhuzamosan a Bizottság megállapította, hogy valamennyi tagállamban hasonlóan magas szintre kell emelni a vállalkozások által valamennyi ágazatban szolgáltatott szociális és környezetvédelmi információk átláthatóságát (Európai Környezetvédelmi Ügynökség,

2024b). Az Európai Parlament 2013 februárjában felszólította a Bizottságot, hogy terjesszen elő jogalkotási javaslatot a vállalkozások nem pénzügyi információinak közzétételére, figyelembe véve a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának többdimenziós jellegét és az általuk végrehajtott társadalmi felelősségvállalási politikák sokféleségét. Leszögezték, hogy a közzétételeknek összehasonlíthatónak kell lenniük a befektetők és más érdekelt felek igényeinek kielégítése érdekében, valamint a fogyasztók hiteles tájékoztatása céljából (Európai Környezetvédelmi Ügynökség, 2024c).

Ilyen előzmények után a CSR-területtel kapcsolatos első szabályozási kísérletként az Európai Parlament 2014-ben elfogadta az NFRD (Non-Financial Reporting Directive – nem pénzügyi jelentéstételi irányelv) határozatot, amely a 2017. üzleti évtől kezdődően kötelezővé tette a nem pénzügyi jelentések készítését. A határozat bizonyos nagyvállalkozások és vállalatcsoportok számára előírta, hogy a beszámolójuk részeként tegyék közzé ezt a jelentést, kitérve a környezeti, társadalmi, vállalatirányítási és etikai politikáikra, eredményeikre és kockázataikra. Az etikai szempont jelenléte miatt ez még nem fedte le a teljesen az ESG-keretrendszert (Lippai-Makra és Kovács, 2023). Ezen túlmenően 2014-ben a körforgásos gazdaság kérdése is megjelent az Európai Bizottság uniós dokumentumaiban, amikor is kiadták „Úton a körkörös gazdaság felé: »zéró hulladék« program Európa számára” című közleményt. Ennek nyomán a bizottság 2015-ben elfogadta a Körforgásos gazdasági akciótervet, amely 54 olyan intézkedést határozott meg, amelyek segítenek ösztönözni Európa körforgásos gazdaságra való áttérését, fokozzák a globális versenyképességet, elősegítik a fenntartható gazdasági növekedést, és új munkahelyeket teremtenek. Az intézkedések a teljes életciklusra kiterjedtek: a termeléstől és a fogyasztástól a hulladékgazdálkodásig és a másodlagos nyersanyag piacáig, valamint a hulladékokról szóló felülvizsgált jogalkotási javaslatig (Európai Bizottság, 2015). 2018-ban közzétették „A műanyagok körforgásos gazdaságban betöltött szerepével kapcsolatos európai stratégia” című nyilatkozatot. Az Európai Bizottságnak a dokumentumban megfogalmazott véleménye szerint „a körforgásos gazdaságra való áttérés egyedülálló lehetőséget jelent gazdaságunk fenntarthatóbb fejlődésének átalakítására és biztosítására, az éghajlati célok jobb elérésére és a globális erőforrások védelmére, a helyi munkahelyek teremtésére, valamint arra, hogy Európa versenyelőnyt szerezzen a mélyreható változásokkal teli világban” (Európai Bizottság, 2018).

Az első Körforgásos gazdasági akcióterv felülvizsgálatát követően az Európai Bizottság (EB) 2020-ban közzétette a második Körforgásos gazdasági akciótervet, amely átfogó cselekvési keretet határoz meg a „regeneratív növekedési modellre” való áttérés felgyorsítására irányuló intézkedésekhez, ami jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy az EU 2050-re elérje az éghajlat-semlegességet, és a növekedést függetlenné tegyék az erőforrás-felhasználástól, miközben biztosítják az EU hosszú távú versenyképességét (Európai Bizottság, 2020).

A második cselekvési terv mintegy 35 cselekvési pontot irányoz elő, amelyek egyik fő jellemzője a fenntartható termékpolitikai keret, amely magában foglalja a termékek tervezésével, a gyártási folyamatokkal, valamint a fogyasztók és az állami vásárlók szerepének erősítésével kapcsolatos kezdeményezéseket. A célzott kezdeményezések olyan kulcsfontosságú termékértéklánokat érintenek, mint az elektronika és az IKT, az akkumulátorok, a csomagolás, a műanyagok, a textíliák, az építőipar és az épületek, valamint az élelmiszerek, emellett a hulladékokra vonatkozó jogszabályok felülvizsgálata is szerepel a dokumentumban. A nemzetközi/globális szintű fellépés fokozása szintén fontos eleme a cselekvési tervnek (Európai Bizottság, 2020).

A Párizsi Megállapodás keretében tett kötelezettségvállalásai teljesítése érdekében az Unió 2019 decemberében jóváhagyta az Európai zöld megállapodás elnevezésű gazdaságfejlesztési stratégiát, amelynek célja az uniós szén-dioxid-semlegesség elérése 2050-re, és az üvegházhatású gázok kibocsátásának az 1990-es szinthez viszonyított legalább 55 százalékos csökkentése 2030-ig. A célok megvalósítása érdekében az EU feladatul tűzte ki az erőforrás-felhasználás hatékonyságának növelését és a körforgásos gazdaságra való áttérést, a biológiai sokféleség helyreállítását, valamint a környezetszennyezés csökkentését (Panibratov et al., 2022).

A pénzügyi rendszernek, mint tőkeellátónak, központi szerepet szánnak a világgazdaság fenntartható átalakításában, a befektetők egyre inkább integrálják a fenntarthatósági szempontokat a döntéshozatalba (Dumrose et al., 2022). A 2010-es évek második fele óta megnövekedett a fenntartható befektetési alapok és a fenntarthatósági indexek volumene. Ahogy az előzőekben láthattuk, a közszereplők klímacélokat tűznek ki, ezen felül a kormányok zöld államkötvényeket bocsátanak ki. Ezek hatására a köz- és magánszféra szereplői számos, a fenntarthatóságra vonatkozó osztályozási rendszert alkottak meg, ami az átláthatóság és az összehasonlíthatóság hiányát eredményezte (Schütze és Stede, 2021). Erre adott válaszként 2020. június 18-án megjelent „A fenntartható befektetések előmozdítását célzó keret létrehozásáról” szóló európai parlamenti és tanácsi rendelet (taxonómiai rendelet), ami alapvető lépést jelentett az EU éghajlat- és energiapolitikai céljainak megvalósításában. A taxonómiai rendelet célja, hogy egyenlő feltételeket teremtsen a vállalatok, a befektetők és a politikai döntéshozók számára a 2050-ig tartó karbonsemlegességi pálya sarokkövéhez, a fenntartható finanszírozáshoz való hozzáféréshez, annak biztosításához és nyomon követéséhez (de Oliveira Neves, 2022).

A taxonómiai rendelet az első olyan átfogó, tudományos alapokon nyugvó osztályozási rendszer, amely segít megérteni, hogy egy gazdasági tevékenység fenntarthatónak minősül-e. A rendszer mintegy 80 fenntartható tevékenységre vonatkozóan ad közös meghatározást azáltal, hogy teljesítményküszöböket (vagy technikai szűrési kritériumokat) határoz meg. A rendeletről azt várják, hogy segítse a befektetések alacsony szén-dioxid-kibocsátású technológiákba való irányítását (Schütze és Stede, 2021). A taxonómia a fenntartható gazdasági tevékenységek mérésének harmonizálásával, ezáltal a mérési eltérések csökkentésével segítheti az ESG-minősítések környezeti részének (E-minősítések) zűrzavarát feloldani, ezzel enyhítve a befektetési döntések bizonytalanságát, ami végső soron növeli a piaci hatékonyságot, és csökkenti a vállalkozások átlagos tőkeköltségét (Dumrose et al., 2022).

Az EU sokat vár a rendeletről, de vannak kritikus hangok is. Kooths (2022) például azt állítja, hogy a taxonómia éles ellentétben áll a piacgazdaság elveivel, ugyanis olyan szabályozási ismereteket követel meg a vállalkozói oldalról, amelyek meglelte nem várható el, és ezzel szerint inkább akadályozza, mint ösztönzi a vállalkozói kezdeményezéseket a társadalmilag releváns hiányosságok kezelésére. Véleménye szerint léteznek ennél hatékonyabb politikai eszközök, amelyek a „piaci erőkkkel játszanak együtt, és nem azok ellen”. Hozzáteszi, hogy a taxonómiai megközelítés az allokációs hatékonysági hiányosságok mellett mindenféle partikuláris manőverek és rejtett politikai szándékok előtt nyitja meg az utat, továbbá hatalmas bürokratikus többletterhet jelent anélkül, hogy a gazdaság egésze számára bármilyen várható hasznot hozna.

2021. március 10-én lépett hatályba az unió fenntartható finanszírozásról szóló közzétételi rendelete (Sustainable Finance Disclosure Regulation, SFDR). A rendelet a pénzügyi szereplők számára előírja, hogy hivatalosan jelentsék be, milyen mértékben felelnek meg az ESG-közzétételi és -jelentéstételi kötelezettségüknek. A szabályozás célja az utóbbi

években egyre szélesebb körben elterjedt zöldmosás – vagy hatásmosás – jelenségek megelőzése. A zöldmosás olyan félrevezető gyakorlat, melynek során egyes piaci szereplők fenntarthatósági célokat hirdetnek meg anélkül, hogy azok eléréséért bármit is tennének. Az SFDR megjelenése előtti időszak szabályozatlan körülményei kedveztek a zöldmosás terjedésének, mivel a pénzügyi szektor a fenntartható fejlődés irányába történő óriási növekedéssel szembesült anélkül, hogy ezt külső szervek – például szabályozó hatóságok és intézmények – érdemben ellenőrizték volna. A szakirodalom több példát is ismer arra, amikor a pénzügyi szereplők megkísérelték a fenntarthatósági vagy hatáscímkét pusztán marketingcélokra felhasználni, hogy termékeiket jobban pozicionálják egy olyan piacon, ahol a fenntartható tulajdonságok megjelenítése egyre inkább központi szerepet játszik. Arra is akad példa, amikor a pénzpiaci szereplők egyszerűen csak átnevezik termékeiket fenntarthatósági célokra utaló nevekre, de továbbra is fenntartják szokásos működési módszereiket. Például a Morningstar Direct oldalon a 2021 februárjától elérhető adatok azt mutatják, hogy 256 alapot átneveztek úgy, hogy olyan kifejezéseket adtak a nevükhöz, mint a fenntartható, ESG, hatásos vagy zöld (Cremasco és Boni, 2024).

Mivel az NFRD nem érte el a kívánt hatást, ezért az Európai Parlament (EP) 2022. december 14-én közzétette a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati beszámolásról szóló irányelvet CSRD (Corporate Sustainability Reporting Directive) címmel. Ez az új szabályozás bővíti az NFRD személyi hatályát az összes tőzsdén jegyzett vállalkozásra, függetlenül azok méretétől, illetve kiterjeszti az összes nagyvállalatra – becslések szerint ezentúl mintegy 50 000 európai vállalatot fog érinteni az új irányelv. Fontos változás, hogy a közzététel módját szigorították, ugyanis korábban a vállalatok szabadon választhatták meg a jelentés formáját, de ezentúl a CSRD az Európai fenntarthatósági jelentéstételi standardok (European Sustainability Reporting Standards – ESRS) használatát várja el az unió. Ezekkel a szabályozásokkal a már említett zöldmosást és a „csemegézést” (cherry picking) próbálják visszaszorítani (csemegézés: ebben az esetben a vállalatok csak azokat a nem pénzügyi információkat közlik, amelyek számukra kedvezőek). A jelentések megbízhatóságát úgy is próbálják javítani, hogy kötelező lesz azokat független, bizonyosságot nyújtó szolgáltatók által is megvizsgáltatni (assurance), tehát ezentúl nemcsak a közzétételre kötelezettek köre bővül, hanem részletesebb, standardizált és ellenőrzött adatok publikálását várják el. A téma szempontjából a legfontosabb változás, hogy a korábbi négy témacsoportból kikerül az etika, és csak a három ESG-pillért kell alapul venni. A CSRD-alapú közzétételt több lépcsőben tervezték bevezetni 2025-től (vagyis a 2024-es üzleti évtől) (Lippai-Makra és Kovács, 2023). A 2025 áprilisában elfogadott Stop-the-Clock irányelv (Directive (EU) 2025/794) a korábbi tervekhez képest módosítja az alkalmazási dátumokat: két évvel elhalasztja a CSRD-irányelvben a tőzsdén jegyzett kkv-kra, valamint az azon nagyvállalatokra vonatkozó követelmények alkalmazását, amelyek még nem kezdték meg a beszámolást, valamint egy évvel elhalasztja a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv (Corporate Sustainability Due Diligence Directive – CSDDD) alkalmazásának első szakaszát, amely a legnagyobb vállalatokra terjed ki (2025/794 EU Directive).

KÖVETKEZTETÉSEK

Az ESG kifejezés először 2004-ben jelent meg mint a társadalmilag felelős finanszírozás három alappillére: a környezeti (E: Environmental), a társadalmi (S: Social) és az irányítási (G: Governance). Az egyes pillérekbe sorolt indikátorok alapján a vállalatok a fenntartható fejlődés és a gazdálkodás szempontjából értékelhetővé, erőfeszítéseik és cselekvéseik minősíthetővé váltak. Az ESG-keretrendszer létrejöttét a CSR, az SRI és a fenntartható fejlődés

koncepcióinak egymásra gyakorolt hatása eredményezte. Kialakulásának fő jelentősége az volt, hogy lehetővé tette a társadalmi és a környezeti szempontok piacosítását és az ezekhez kapcsolódó menedzsmentgyakorlatok piacra kerülését.

Az E pillér a vállalat környezetre gyakorolt hatását értékeli. Itt vizsgálhatjuk a vállalati tevékenységhez szükséges erőforrások felhasználását, és ezek élővilágra gyakorolt hatásait. Ez a pillér az éghajlatváltozásra adott közvetlen válaszokon alapul, és e válaszok mindegyike a kibocsátáscsökkentést célozza. A kibocsátás minimalizálása és a fenntartható fejlődés megvalósítása az energiafogyasztás csökkentésével érhető el, amelynek kulcsfontosságú tényezője az energiahatékonyság javítása. Emellett létfontosságú részterület még a szilárd hulladék kibocsátásának csökkentése és a megfelelő hulladékgazdálkodás elérése, a víz-szennyezés redukálása és a vízgazdálkodás hatékonyabbá tétele, a biológiai sokféleségre gyakorolt negatív hatás csökkentése és a körforgásos gazdasági modell alkalmazása.

Az S pillér egyik legfontosabb összetevője az esélyegyenlőség biztosítása és a diszkriminációtól való mentesség. A vállalatoknak biztosítaniuk kell, hogy politikáik és gyakorlataik megakadályozzák a jogellenes okok alapján történő megkülönböztetést. Ilyen jogellenes ok lehet az etnikai származás, a nem, a szexuális irányultság, az életkor, a bőrszín, a nyelv, a nemzeti vagy társadalmi származás, a gazdasági és családi állapot, a fogyatékoság, a vallás, a szakszervezeti tagság vagy a politikai hovatartozás és/vagy más lelkiismereti meggyőződés. A nemek közötti egyenlőség jegyében a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formáját meg kell szüntetni, a sajátos igényű munkavállalók, például a fogyatékkal élő vagy krónikus betegségben szenvedő munkavállalók hátrányait meg kell szüntetni, vagy csökkenteni, és a kizsákmányolás minden formáját kerülni kell. A fenntarthatóan működő vállalat folyamatosan képezi mind az alkalmazottakat, mind a vezetőket, és megfelelő munkakörnyezetet biztosít, üzleti kapcsolataiban megfelelő beszerzési gyakorlatokat, szállítási határidőt és stabil szerződéseket alkalmaz.

A G pillér a vállalatirányítást elemzi. A fenntartható vállalatirányítás alapvető feltétele, hogy az igazgatótanácsok az ESG-kérdéseket kezeljék, megvizsgálják a fenntarthatósági kockázatokat, és figyelembe vegyék azokat a stratégiai tervezés és a döntéshozatal során. Ennél a pillérnél értékelhetjük az igazgatótanácsi sokszínűséget és elemezhetjük a vállalat tulajdonosi struktúráját is, ami jelentősen befolyásolhatja az ESG-teljesítményt, hisz a különböző tulajdonosi struktúrák eltérő mértékű elkötelezettséget eredményezhetnek az ESG-gyakorlatok iránt. Az igazgatói függetlenség is fontos szempont, ugyanis a tulajdonosoktól független igazgatók jelenléte az igazgatótanácsokban potenciálisan képes befolyásolni az ESG-teljesítményt a fokozott átláthatóság és ellenőrzés révén. Meg kell vizsgálni, hogy fennáll-e „ügynöki probléma”, vagyis a menedzserek olyan célokat követnek-e, amelyek összhangban állnak a részvényesi érték maximalizálásával, illetve segítik-e az ESG-célkitűzések megvalósítását. A pozitív ESG-értékelés lényeges vállalatirányítási szempontja még az átláthatóság.

A körforgás mint megközelítés az ESG környezeti pillérének koncentrált alkotóeleme, az ESG-tényezőket előnyben részesítő vállalatok nagyobb valószínűséggel alkalmaznak olyan fenntartható gyakorlatokat, amelyek támogatják a körforgásos gazdaságra való áttérést. A körforgásos gazdaság koncepciója tulajdonképpen egy környezetgazdálkodási eszköz, amely az ESG E pillérben foglalt célkitűzések gyakorlati megvalósítását segíti. A körforgásos gazdaság a fenntartható, a helyreállító és a regeneratív mezőgazdaságot biztosító evolúciós megközelítésként is definiálható, amelynek célja az egészséges talajok globális szintű fenntartása, a természetes talajerőforrások védelme, a növényvédő szerek és rovarirtó szerek használatának megszüntetése, valamint az élelmiszerek fenntartható termesztése,

előállítás. A körforgásos mezőgazdaság eszköztárába olyan jó gyakorlatok tartoznak, mint a biomasszából készített bioszén alkalmazása, az újrahasznosított tápanyagtrágyák használata, a konzerváló talajművelés, a másodnövények szélesebb körű termesztése, a növénytermesztés és az állattenyésztés integrációja, valamint a precíziós mezőgazdaság.

Az ENSZ közgyűlése által 2015 szeptemberében elfogadott AGENDA 2030 több célja a körforgásos gazdaság eszköztáraként is felfogható, tehát az ESG-célkitűzések megvalósítását segítik. Az ESG-kérdésekkel kapcsolatos szabályozások az Európai Unióban a legfejlettebbek. Az első szabályozási kísérlet a 2014-ben elfogadott NFRD-határozat volt, amely bizonyos nagyvállalkozások és vállalatcsoportok számára előírta a nem pénzügyi jelentések közzétételét a környezeti, társadalmi, vállalatirányítási és etikai területtel kapcsolatban. Az etikai szempont jelenléte miatt ez még nem fedte le teljesen az ESG-keretrendszert. Mivel ez a szabályozás nem érte el a kívánt hatást, 2022-ben megalkották a CSRD-irányelvet, amely kibővítette az NFRD személyi hatályát az összes tőzsdén jegyzett vállalkozásra, függetlenül azok méretétől, illetve kiterjedt az összes nagyvállalatra. A korábbi négy témacsoportból kikerült az etika, és csak a három ESG-pillért kell alapul venni. A CSRD-alapú közzétételt több lépésben vezetik be.

A kutatás korlátja volt, hogy a fenntarthatósággal kapcsolatos szakirodalom időtávjában, mennyiségében és földrajzi kiterjedésében is széles körű, és folyamatosan, dinamikusan változik, ezért a kutatás jövőbeni irányaként érdemesnek találjuk a legutóbbi évtized eredményeinek szintetizálását a legújabb irányzatok integrálásával.

Köszönetnyilvánítás

A kutatómunka a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

2023. évi CVIII. törvény a fenntartható finanszírozás és az egységes vállalati felelősségvállalás ösztönzését szolgáló környezettudatos, társadalmi és szociális szempontokat is figyelembe vevő, vállalati társadalmi felelősségvállalás szabályairól és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról.
- Abraham, K. T. (2024). Responsible leadership and triple bottom line performance: imperatives for corporate sustainability. *Journal of Global Responsibility*, 15(4), 485–500. <https://doi.org/10.1108/JGR-06-2023-0111>
- Agarwal, V., Mathiyazhagan, K., Malhotra, S. és Saikouk, T. (2022). Analysis of challenges in sustainable human resource management due to disruptions by Industry 4.0: an emerging economy perspective. *International Journal of Manpower*, 43(2), 513–541. <https://doi.org/10.1108/IJM-03-2021-0192>
- Ali, J. és Ali, T. (2024). Circular economy and agriculture: mapping scientific productivity, research pattern and future research direction. *Environment, Development and Sustainability*, 26(12), 30063–30108. <https://doi.org/10.1007/s10668-023-03963-x>
- Black, M. és Yahaya, O. A. (2024). Which ownership structure is significant in ESG performance? *American Business Review*, 27(2), 635–664.
- Bonrath, A., Eulerich, M. és Lopez-Kasper, V. (2022). Internal auditor's role in ESG disclosure and assurance: An analysis of practical insights. *Corporate Ownership & Control*, 20(1). <https://doi.org/10.2139/ssrn.4070755>
- Boulding, K. E. (1966). The economics of the coming spaceship Earth. In H. Jarrett (Ed.), *Environmental quality in a growing economy* (pp. 3–14). Resources for the Future. https://arachnid.biosci.utexas.edu/courses/thoc/readings/boulding_spaceshipearth.pdf
- Brundtland, G. H., Khalid, M., Agnelli, S., Al-Athel, S. és Chidzero, B. (1987). *Our common future*. New York. Volume 8. Issue.

- Cardoso, M. D. O., Fernandes, G. A. D. A. L. és Teixeira, M. A. C. (2023). Women leaders and ESG performance: Exploring gender equality in global south companies. *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal*, 15(2), 64–83. <https://doi.org/10.5130/ccs.v15.i2.8615>
- Cordeiro, C. M. és Sindhoj, E. (2024). Situating the discourse of recycled nutrient fertilizers in circular economy principles for sustainable agriculture. *Frontiers in Sustainability*, 5, 1465752. <https://doi.org/10.3389/frsus.2024.1465752>
- CORDIS Europa (2019). Sustainable food waste reduction solutions bolster our bioeconomy. Letöltve 2025. szeptember 23. <https://cordis.europa.eu/article/id/410208-sustainable-food-waste-reduction-solutions-bolster-our-bioeconomy>
- Consolandi, C., Phadke, H., Hawley, J. és Eccles, R. G. (2020). Material ESG outcomes and SDG externalities: Evaluating the health care sector's contribution to the SDGs. *Organization & Environment*, 33(4), 511–533. <https://doi.org/10.1177/1086026619899795>
- Cremasco, C. és Boni, L. (2024). Is the European Union (EU) Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) effective in shaping sustainability objectives? An analysis of investment funds' behaviour. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 14(4), 1018–1036. <https://doi.org/10.1080/20430795.2022.2124838>
- Dathe, T., Helmold, M., Dathe, R. és Dathe, I. (2024). ESG Stakeholders. In *Implementing Environmental, Social and Governance (ESG) Principles for Sustainable Businesses: A Practical Guide in Sustainability Management* (pp. 113–131). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-52734-0_9
- Díez-Cañamero, B., Bishara, T., Otegi-Olaso, J. R., Minguez, R. és Fernández, J. M. (2020). Measurement of corporate social responsibility: A review of corporate sustainability indexes, rankings and ratings. *Sustainability*, 12(5), 2153. <https://doi.org/10.3390/su12052153>
- Directive (EU) 2025/794 of the European Parliament and of the Council of 14 April 2025 amending Directives (EU) 2022/2464 and (EU) 2024/1760 as regards the dates from which Member States are to apply certain corporate sustainability reporting and due diligence requirements.
- Dumrose, M., Rink, S. és Eckert, J. (2022). Disaggregating confusion? The EU Taxonomy and its relation to ESG rating. *Finance research letters*, 48, 102928. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.102928>
- Elamer, A. A. és Boulhaga, M. (2024). ESG controversies and corporate performance: The moderating effect of governance mechanisms and ESG practices. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 31(4), 3312–3327. <https://doi.org/10.1002/csr.2749>
- Enaime, G., Wichern, M. és Lübken, M. (2023). Contribution of biochar application to the promotion of circular economy in agriculture. *Frontiers in Agronomy*, 5, 1214012. <https://doi.org/10.3389/fagro.2023.1214012>
- ENSZ (2024a). Agenda 21. Letöltve 2024. szeptember 12. <https://sustainabledevelopment.un.org/outcomedocuments/agenda21>
- ENSZ (2024b): Fenntartható fejlődési célok. Letöltve 2024. május 24. https://unis.unvienna.org/unis/hu/topics/sustainable_development_goals.html
- ESG PRO (2024): How Does ESG Impact Developing a Circular Economy? <https://esgpro.co.uk/how-does-esg-impact-developing-a-circular-economy-2/>
- Európai Bizottság (2015). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Closing the loop – An EU action plan for the Circular Economy. Letöltve 2025. január 28. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0614>
- Európai Bizottság (2018). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – A European Strategy for Plastics in a Circular Economy. Letöltve 2025. január 28. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2df5d1d2-fac7-11e7-b8f5-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF
- Európai Bizottság (2020). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – A new Circular Economy Action Plan. Letöltve 2025. január 28. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0098>

- Európai Bizottság (2024). Communication from the commission to the European Parliament, the council, the economic and social committee and the committee of the regions. Single Market Act Twelve levers to boost growth and strengthen confidence „Working together to create new growth”. Letöltve 2024. szeptember 22. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52011DC0206>
- Európai Környezetvédelmi Ügynökség (2024a). Germany 2024 circular economy country profile. Letöltve 2025. január 23. https://www.eea.europa.eu/en/topics/in-depth/circular-economy/country-profiles-on-circular-economy/circular-economy-country-profiles-2024/germany_2024-ce-country-profile_final.pdf
- Európai Környezetvédelmi Ügynökség (2024b). Netherlands 2024 circular economy country profile. Letöltve 2025. január 23. https://www.eea.europa.eu/en/topics/in-depth/circular-economy/country-profiles-on-circular-economy/circular-economy-country-profiles-2024/netherlands_2024-ce-country-profile_final.pdf
- Európai Környezetvédelmi Ügynökség (2024c). France 2024 circular economy country profile Letöltve 2025. január 23. https://www.eea.europa.eu/en/topics/in-depth/circular-economy/country-profiles-on-circular-economy/circular-economy-country-profiles-2024/france_2024-ce-country-profile_final.pdf
- Európai Parlament és a Tanács (2024b). Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups Text with EEA relevance. Letöltve 2024. szeptember 22. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/95/oj>
- Európai Parlament (2024c). European Parliament resolution of 6 February 2013 on corporate social responsibility: accountable, transparent and responsible business behaviour and sustainable growth (2012/2098(INI)). Letöltve 2024. szeptember 22. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52013IP0049>
- Európai Unió Tanácsa (2024). Az éghajlatváltozásról szóló Párizsi Megállapodás. Letöltve 2024. október 24. <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/climate-change/paris-agreement/>
- Fauzi, M. A., Abidin, N. H. Z., Omer, M. M., Kineber, A. F. és Rahman, A. R. A. (2023). Role of sustainable development goals in advancing the circular economy: A state-of-the-art review on past, present and future directions. *Waste Management & Research*, 42(7), 520–532. <https://doi.org/10.1177/0734242X231196765>
- Fatimah, Y. A., Kannan, D., Govindan, K. és Hasibuan, Z. A. (2023). Circular economy e-business model portfolio development for e-business applications: Impacts on ESG and sustainability performance. *Journal of Cleaner Production*, 415, 137528. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.137528>
- Fekete-Berzsenyi, H., Koczor-Keul, M. és Molnár, T. (2022). The implementation of the circular economy requirements among Hungarian enterprises – capital versus countryside. *The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, 108. <https://doi.org/10.32725/det.2022.016>
- Fonseca, J. (2020). ESG Investing: How corporate tax avoidance affects corporate governance & ESG analysis. *Illinois business law journal*.
- Fróna, D. (2020). Fenntarthatósági célok – avagy tudjuk-e csökkenteni az alultápláltság mértékét? *International Journal of Engineering and Management Sciences*, 5(1), 268–276. <https://doi.org/10.21791/IJEMS.2020.1.23>
- Global Reporting (2024). Our mission and history. Letöltve 2024. november 10. <https://www.globalreporting.org/about-gri/mission-history/>
- González-Cantón, C., Boulous, S. és Sánchez-Garrido, P. (2019). Exploring the link between human rights, the capability approach and corporate responsibility. *Journal of Business Ethics*, 160(4), 865–879. <https://doi.org/10.1007/s10551-018-3801-x>
- Graham, J. R., Harvey, C. R. és Rajgopal, S. (2005). The economic implications of corporate financial reporting. *Journal of accounting and economics*, 40(1-3), 3–73. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2005.01.002>
- Guevara, A. J. H. és Dib, V. C. (2022). ESG principles, challenges and opportunities. *Journal on Innovation and Sustainability RISUS*, 13(4), 18–31. <https://doi.org/10.23925/2179-3565.2022v13i4p18-31>
- Gull, A. A., Atif, M., Ahsan, T. és Derouiche, I. (2022). Does waste management affect firm performance? International evidence. *Economic Modelling*, 114, 105932. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2022.105932>

- Hajdu, T., Lukács, J. és Reizingerné Ducsa, A. (2023). A kör négyszögesítése, avagy az ESG-jelentések számszerű minősítése. *Public Finance Quarterly*, 69(2), 103–122. https://doi.org/10.35551/PFQ_2023_2_6
- Hohnen, P. (2012). The future of sustainability reporting. *EEDP Programme Paper*. Chatham House, London.
- Henisz, W., Koller, T. és Nuttall, R. (2019). Five ways that ESG creates value: Getting your environmental, social, and governance (ESG) proposition right links to higher value creation. *McKinsey Q*, 12.
- Ishaya, B., Paraskevadakis, D., Bury, A. és Bryde, D. (2025). Problematizing socially sustainable global supply chains: Theoretical insights, contextual challenges, and the issue of modern slavery. *International Studies of Management & Organization*, 55(2), 205–232. <https://doi.org/10.1080/00208825.2024.2398911>
- Jain, A., Zwetsloot, G., és Torres, L. (2024). Sustainability, business responsibility and occupational health, safety and wellbeing in the future of work. *Safety science*, 174, 106463. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2024.106463>
- Karnai, L. (2018). Production and trade of trout in the EU28. *Journal of Central European Agriculture*, 19(3), 615–628. <https://doi.org/10.5513/JCEA01/19.3.2086>
- Karnai, L. és Szűcs, I. (2020). Profitability analysis of fish production in an extensive pond fish system: a Hungarian case study. *Roczniki (Annals)*, 2020(2). <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.1387>
- Kooths, S. (2023). EU Taxonomy: Mission impossible. *The Economists' Voice*, 19(2), 243–249. <https://doi.org/10.1515/ev-2022-0028>
- Kopnina, H., Zhang, S. R., Anthony, S., Hassan, A. és Maroun, W. (2023). The inclusion of biodiversity into Environmental, Social, and Governance (ESG) framework: A strategic integration of ecocentric extinction accounting. *Journal of Environmental Management*, 351, 119808. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2023.119808>
- Kriza, M. (2024). A körforgásos üzleti modellek a vállalati gyakorlatokban. <https://doi.org/10.35511/978-963-334-499-6-Kriza>
- Kelvin-Iloafu, L. E., Monyei, F. E., Ukpere, W. I., Obi-Anike, H. O. és Onyekwelu, P. N. (2023). The impact of human capital development on the sustainability and innovativeness of deposit money banks' workforces. *Sustainability*, 15(14), 10826. <https://doi.org/10.3390/su151410826>
- Lakatos, V. (2011). A KKV-k kontrolling sajátosságai Kelet-Magyarországon. *Körös Tanulmányok*, 14(17–22).
- Lakatos, V. (2023). Fenntarthatóság, felelősségvállalás, tőkepiaci értéktétele. *Gazdálkodás*, 67(5), 425–442. https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.67.5.t.pp_425-442
- Li, T. T., Wang, K., Sueyoshi T. és Wang, D. D. (2021). ESG: Research progress and future prospects. *Sustainability*, 13(21), 11663. <https://doi.org/10.3390/su132111663>
- Licskai, A. (2016). A társadalmi felelősségvállalás megjelenése a K&H Bank gyakorlatában.
- Lippai-Makra, E. és Kovács, Z. I. (2023). Változások a vállalati fenntarthatósági jelentések szabályozásában. In Budapesti Corvinus Egyetem Számvitel Tanszék (eds.) VI. Bosnyák János Emlékkonferencia, Válságban a világ – Pénzügyi és számviteli szakmai kihívások (pp. 61–64.)
- LSEG (2024). Environmental, social and governance scores from LSEG, October, 2024. Letöltve: 2025. február 21. https://www.lseg.com/content/dam/data-analytics/en_us/documents/methodology/lseg-esg-scores-methodology.pdf
- Lu, L. (2024). ESG-based remuneration in the wave of sustainability. *Journal of Corporate Law Studies*, 23(1), 297–339. <https://doi.org/10.1080/14735970.2023.2253888>
- Markopoulos, E., Schmitz, M. és Žiga, B. (2022). An ESG aligned Global Gender Equity Model for creating equitable corporate and government organizations. In *Creativity, Innovation and Entrepreneurship* (Vol. 31, pp. 220–230). AHFE International. <https://doi.org/10.54941/ahfe1001524>
- Mazur-Wierzbicka, E. (2021). Circular economy: advancement of European Union countries. *Environmental Sciences Europe*, 33(1), 111. <https://doi.org/10.1186/s12302-021-00549-0>
- Mingqiang, X., Lili, Q., Dan, H. és Mingwei, G. (2024). Management short-sighted behavior and enterprise ESG performance – Evidence from listed companies in China. *Finance Research Letters*, 68, 106002. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2024.106002>
- MSCI (2024): MSCI ESG Ratings and Cost of Capital, July 2024. Letöltve: 2025. február 21. <https://www.msci.com/documents/10199/6c2115f3-5fef-b883-278d-853de6ffco19>

- Marco-Fondevila, M., Llena-Macarulla, F., Callao-Gastón, S. és Jarne-Jarne, J. I. (2021). Are circular economy policies actually reaching organizations? Evidence from the largest Spanish companies. *Journal of Cleaner Production*, 285, 124858. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.124858>
- Menicucci, E. és Paolucci, G. (2022). Board diversity and ESG performance: evidence from the Italian banking sector. *Sustainability*, 14(20), 13447. <https://doi.org/10.3390/su142013447>
- OECD (2021). The Annual Climate Action Monitor. Letöltve 2025. február 15. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/11/the-annual-climate-action-monitor_5683861a/5bcb405c-en.pdf <https://doi.org/10.1787/5bcb405c-en>
- de Oliveira Neves, R. (2022). The EU taxonomy regulation and its implications for companies. In *The Palgrave handbook of ESG and corporate governance* (pp. 249–265). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-99468-6_13
- Panibratov, A., Fedoritenko, J., Dubova, D. és Seleznev, D. (2022). Impact of the EU carbon policy on the globalization and ESG agenda. *BRICS Journal of Economics*, 3(1), 53–71. <https://doi.org/10.3897/brics-econ.3.e86001>
- Paolone, F., Pozzoli, M., Chhabra, M. és Di Vaio, A. (2024). Cultural and gender diversity for ESG performance towards knowledge sharing: empirical evidence from European banks. *Journal of Knowledge Management*, 28(11), 106–131. <https://doi.org/10.1108/JKM-05-2023-0445>
- Pinheiro, A. B., Behm, A. J. B., do Prado, N. B. és Mazzioni, S. (2024). The impact of board composition on ESG performance: Comparing results from symmetrical and asymmetrical approaches. *Business Strategy & Development*, 7(3), e424.
- Population Matters (2025): Current World Population Letöltve 2025. szeptember 23. https://populationmatters.org/?gad_source=1&gad_campaignid=683275663&gbraid=oAAAAADyIiKAorqVaamZLPcpjSofBtEc8A&gclid=CjwKCAjwisnGBhAXEiwAozEORgWnmdNs2FnVjdB4-HaZAMjMSRrXWZvLZGblOQeCfVt7Mslek_VelghoCLooQAvD_BwE
- Radu, O. M., Dragomir, V. D. és Ionescu-Feleagă, L. (2023). The link between corporate ESG performance and the UN Sustainable Development Goals. In *Proceedings of the International Conference on Business Excellence* (Vol. 17, No. 1, pp. 776–790). <https://doi.org/10.2478/picbe-2023-0072>
- Rasche, A. (2021): Corporate Responsibility and Sustainability: Past, Present and Future Letöltve 2024. május 12. https://www.researchgate.net/publication/353636434_Corporate_Responsibility_and_Sustainability_Past_Present_and_Future
- Saeed, A., Noreen, U., Azam, A. és Tahir, M. S. (2021). Does CSR governance improve social sustainability and reduce the carbon footprint: International evidence from the energy sector. *Sustainability*, 13(7), 3596. <https://doi.org/10.3390/su13073596>
- Sanchez-García, E., Martínez-Falco, J. Marco-Lajara, B. és Manresa-Marhuenda, E. (2024). Revolutionizing the circular economy through new technologies: A new era of sustainable progress. *Environmental Technology & Innovation*, 33, 103509. <https://doi.org/10.1016/j.eti.2023.103509>
- Sandberg, J. (2011). Socially responsible investment and fiduciary duty: Putting the freshfields report into perspective. *Journal of Business Ethics*, 101(1), 143–162. <https://doi.org/10.1007/s10551-010-0714-8>
- Senadheera, S. S., Gregory, R., Rinklebe, J., Farrukh, M., Rhee, J. H. és Ok, Y. S. (2022). The development of research on environmental, social, and governance (ESG): A bibliometric analysis. *Sustainable Environment*, 8(1), 2125869. <https://doi.org/10.1080/27658511.2022.2125869>
- Sepulveda-Núñez, M. D. D. C., Fong Reynoso, C. és Llamosas-Rosas, I. (2025). Board of directors effect on environmental, social and governance performance in publicly traded non-financial firms. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 25(2), 211–228. <https://doi.org/10.1108/CG-09-2023-0409>
- Soliwoda, M., Wieliczko, B. és Kulawik, J. (2020). Circular economy vs. sustainability of agribusiness. <https://doi.org/10.30858/zer/110742>

- Schütze, F. és Stede, J. (2021). The EU sustainable finance taxonomy and its contribution to climate neutrality. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 14(1), 128–160. <https://doi.org/10.1080/20430795.2021.2006129>
- Toop, T. A., Ward, S., Oldfield, T., Hull, M., Kirby, M. E. és Theodorou, M. K. (2017). AgroCycle – developing a circular economy in agriculture. *Energy Procedia*, 123, 76–80. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2017.07.269>
- Torres, L., Ripa, D., Jain, A., Herrero, J. és Leka, S. (2023). The potential of responsible business to promote sustainable work – An analysis of CSR/ESG instruments. *Safety Science*, 164, 106151. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106151>
- Trahan, R. T. és Jantz, B. (2023). What is ESG? Rethinking the “E” pillar. *Business strategy and the environment*, 32(7), 4382–4391. <https://doi.org/10.1002/bse.3371>
- Treepongkaruna, S., Kyaw, K. és Jiraporn, P. (2024). ESG controversies, corporate governance, and the market for corporate control. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 14(4), 815–842. <https://doi.org/10.1080/20430795.2024.2334253>
- Tylzanowski, R., Kazojć, K. és Miciuła, I. (2023). Exploring the link between energy efficiency and the environmental dimension of corporate social responsibility. A case study of international companies in Poland. *Energies*, 16(16), 6080. <https://doi.org/10.3390/en16166080>
- Windolph, S. E. (2011). Assessing corporate sustainability through ratings: Challenges and their causes. *Journal of Environmental sustainability*, 1(1), 5. <https://doi.org/10.14448/jes.01.0005>
- Welch, K. és Yoon, A. (2023). Do high-ability managers choose ESG projects that create shareholder value? Evidence from employee opinions. *Review of Accounting Studies*, 28(4), 2448–2475. <https://doi.org/10.1007/s11142-022-09701-4>
- Xiong, Y., Guo, H., Nor, D. M. M., Song, A. és Dai, L. (2023). Mineral resources depletion, environmental degradation, and exploitation of natural resources: COVID-19 aftereffects. *Resources Policy*, 85, 103907. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103907>
- Yu, K., Wu, Q., Chen, X., Wang, W. és Mardani, A. (2024). An integrated MCDM framework for evaluating the environmental, social, and governance (ESG) sustainable business performance. *Annals of Operations Research*, 342(1), 987–1018. <https://doi.org/10.1007/s10479-023-05616-8>
- Zhang, Y. (2024). Promoting sustainable growth through eco-innovation, energy transition, and human capital: a comparative analysis of G-7 economies. *Economic Change and Restructuring*, 57(2), 50. <https://doi.org/10.1007/s10644-024-09612-1>
- Zheng, Y., Wang, B., Sun, X. és Li, X. (2022). ESG performance and corporate value: Analysis from the stakeholders' perspective. *Frontiers in Environmental Science*, 10, 1084632. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.1084632>